

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΣΕΙΡΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΣΤΗ ΛΑΡΙΣΑ
Κοινωνικοεπαγγελματική μορφολογία του
τόπου κατοικίας*

97-13

Θωμάς Μαλούτας* και Χρήστος Σωμαράς**

DISCUSSION PAPER SERIES

1.127 094 954

ΑΛ

UNIVERSITY OF THESSALY
DEPARTMENT OF PLANNING AND REGIONAL DEVELOPMENT

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/06/2024 16:46:58 EEST - 3.16.62.134

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΣΤΗ ΛΑΡΙΣΑ
Κοινωνικοεπαγγελματική μορφολογία του
τόπου κατοικίας⁺

97-13

Θωμάς Μαλούτας^{*} και Χρήστος Σωμαράς^{}**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Αριθ. Εισ.: 2632/1
Ημερ. Εισ.: 25-02-2004
Δωρεά: Π.Θ.
Ταξιθετικός Κωδικός: A
331.127 094 954
ΜΑΛ

⁺ Το κείμενο αυτό εντάσσεται στις εργασίες του ερευνητικού προγράμματος "Κοινωνική διάρθρωση των ελληνικών πόλεων" που χρηματοδοτείται από τη Διεύθυνση Πολεοδομικού Σχεδιασμού του ΥΠΕΧΩΔΕ (απόφαση Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ 18436/6100 17.6.1997). Περιλαμβάνεται στον υπό δημοσίευση συλλογικό τόμο: Πετράκος Γ., Οικονόμου Δ., *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων*.

^{*} Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

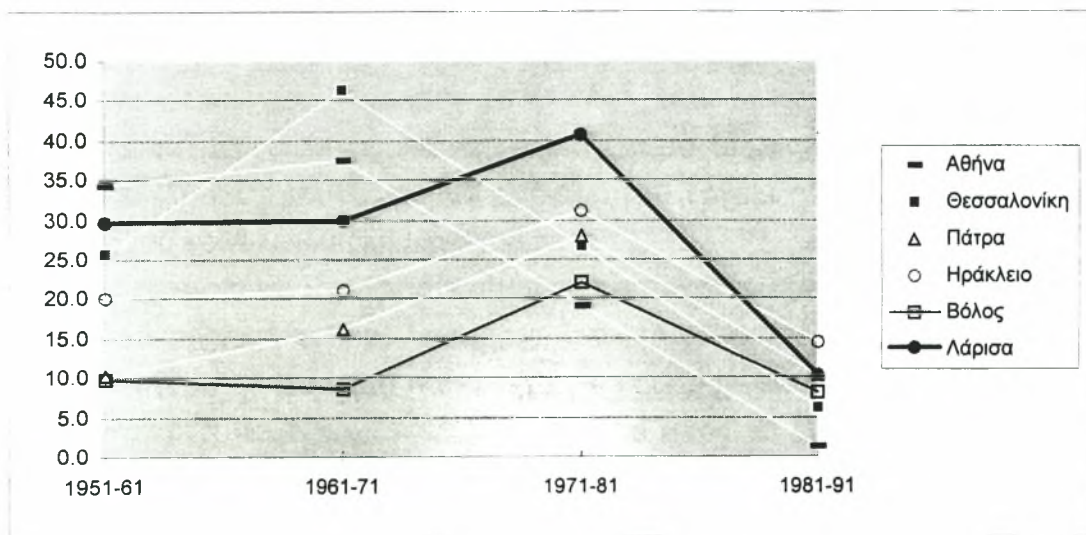
^{**} Τελεióφοιτος στο Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

1. Εισαγωγή

Το κείμενο αυτό έχει ως στόχο την ανάδειξη της κοινωνικοεπαγγελματικής φυσιογνωμίας της Λάρισας και εγγράφεται σε μια ευρύτερη προσπάθεια μελέτης της κοινωνικής συγκρότησης των μεγάλων αστικών κέντρων του ελλαδικού χώρου¹.

Η Λάρισα συγκαταλέγεται μεταξύ των έξι μεγαλύτερων πόλεων της χώρας, εκείνων που αριθμούν περισσότερους από 100.000 κατοίκους. Κατά την περίοδο 1951-1991 ο πληθυσμός της σχεδόν τριπλασιάστηκε, και με την έννοια αυτή αποτελεί σε μεγάλο βαθμό δημιούργημα της μεταπολεμικής περιόδου. Καθ' όλη τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου παρουσίασε ρυθμούς πληθυσμιακής αύξησης σημαντικά ανώτερους από τις υπόλοιπες πόλεις συγκρίσιμου μεγέθους, και ήταν η μόνη που σημείωσε κατά τις δύο πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες ποσοστό αύξησης ανάλογο με των δύο μεγαλύτερων αστικών κέντρων.

Διάγραμμα 1: Ποσοστιαία αύξηση του πραγματικού πληθυσμού στις πόλεις άνω των 100.000 κατοίκων 1951-1991

Η κοινωνικοεπαγγελματική συγκρότηση της Λάρισας δεν παρουσιάζει σημαντική διαφορά από εκείνη των υπόλοιπων πέντε μεγάλων πόλεων, όπως φαίνεται στον πίνακα 1. Από τις ευρείες κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες (ΚΕΚ) που περιλαμβάνονται στον πίνακα μόνο οι αγρότες παρουσιάζουν ποσοστό σημαντικά μεγαλύτερο των υπόλοιπων πόλεων.

¹ Στο πλαίσιο της προσπάθειας αυτής, και ως συνέχεια μιας προκαταρκτικής δουλειάς για τον κοινωνικό διαχωρισμό στην Αθήνα (Μαλούτας 1992 και 1993) και το Βόλο (Μαλούτας, 1995α), έχουν ήδη δημοσιευθεί ορισμένα κείμενα με έμφαση στη μεθοδολογία της διερεύνησης της κοινωνικοεπαγγελματικής μορφολογίας του ελληνικού αστικού χώρου με τη χρήση πολυμεταβλητών στατιστικών μεθόδων (Μαλούτας 1996α, 1996β, 1996γ, Πανταζής 1995). Παράλληλα, και με επίκεντρο το Εργαστήριο Χωρικής Ανάλυσης & Θεματικής Χαρτογραφίας εκπονούνται σχετικές διδακτορικές και διπλωματικές εργασίες με θέματα όπως η αποτύπωση της κοινωνικής μορφολογίας της Θεσσαλονίκης, η διερεύνηση του καθ' ύψος κοινωνικού διαχωρισμού στην Αθήνα κ.ά.

Πίνακας 1: Ποσοστιαία σύνθεση του ενεργού πληθυσμού των ελληνικών πόλεων με πληθυσμό άνω των 100.000 κατοίκων ανά ευρείες ομάδες κοινωνικοεπαγγελματικών κατηγοριών

Πόλεις	Υψηλές ΚΕΚ	Μεσαίες ΚΕΚ	Καλλι-τέχνες κ.ά.	Χαμηλ. τριτογ.	Αγρότες	Περιθω-ριακές ΚΕΚ	Εργάτες ανεξάρ-τητοι	Εργάτες μισθωτοί
Αθήνα	12.5	38.8	1.8	13.3	0.7	1.2	9.5	22.2
Θεσσαλονίκη	14.4	32.4	1.4	13.1	0.7	1.4	10.6	26.1
Ηράκλειο	10.5	35.4	1.0	15.4	2.5	1.7	12.2	21.3
Λάρισα	10.1	34.5	0.9	10.8	4.6	1.5	12.4	25.2
Πάτρα	10.8	35.6	1.0	12.3	1.3	1.1	11.4	26.4
Βόλος	9.9	32.8	0.9	10.3	3.2	1.7	11.9	29.4

Πηγή : ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 1991, ίδια επεξεργασία

Η επιλογή της κοινωνικοεπαγγελματικής παραμέτρου ως βασικού δείκτη διαίρεσης του αστικού χώρου στηρίζεται στην ιδιότητά της να αποδίδει συνθετικά μια βασική ιεραρχική σχέση που διατρέχει τον κοινωνικό ιστό και η οποία εμφανίζει μεγάλη συνάφεια με άλλες παραμέτρους όπως το εισόδημα ή το μορφωτικό επίπεδο. Η επιλογή αυτή δε σημαίνει κατ' ανάγκην υποτίμηση άλλων παραμέτρων (πολιτισμικών, φυλετικών κ.λπ.), με την αναγωγή τους σε απλό συμπλήρωμα των κενών που αφήνει η βασική παράμετρος, αλλά προσπάθεια διαμόρφωσης ενός συνολικού σχήματος κοινωνικού διαχωρισμού με βάση μία παράμετρο συνολικής εμβέλειας², έστω και αν το σχήμα αυτό ενδέχεται στη συνέχεια να αναθεωρηθεί σε σημαντικό βαθμό σύμφωνα με άλλες παραμέτρους³. Το συνολικό αυτό σχήμα θεωρούμε περισσότερο εργαλείο και λιγότερο τελικό προϊόν της μελέτης του κοινωνικού διαχωρισμού.

Τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν προέρχονται από την απογραφή πληθυσμού της ΕΣΥΕ του 1991 και αφορούν ειδικές χωρικές υποδιαιρέσεις της πόλης (ζώνες κατοικίας) οι οποίες συγκροτήθηκαν από την ερευνητική ομάδα με βάση τα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια, ώστε το, κατά τεκμήριο, ενιαίο πολεοδομικό ύψος να αντιστοιχεί ως ένα βαθμό και σε ενιαίο κοινωνικό περιεχόμενο. Οι 49 ζώνες κατοικίας που χρησιμοποιήθηκαν στην ανάλυση εμφανίζονται στο χάρτη 1.

Το επάγγελμα αποδόθηκε με 74 κοινωνικοεπαγγελματικές μεταβλητές ώστε να επιτευχθεί η όσο το δυνατόν πιο λεπτομερής διάκριση μεταξύ των ζωνών ανάλυσης. Οι μεταβλητές αυτές περιέχουν σύνθετη πληροφορία που αναφέρεται στο επάγγελμα, τη θέση στο επάγγελμα και το φύλο (πίνακας 2) και αποτελούν συνδυασμό αναλυτικότερων κατηγοριών της ΕΣΥΕ με γνώμονα την απόδοση της κοινωνικής ιεραρχίας⁴.

² Ο Hamnett διατυπώνει αυτή τη θέση (1996: 4-5 και 199-204) συνοψίζοντας τη συζήτηση για την επανεμφάνιση της κουλτούρας στο επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος και τη νέα ανάπτυξη που γνωρίζει η πολιτιστική γεωγραφία. Η διατύπωση αυτή, ωστόσο, δε λύνει τα σημαντικά μεθοδολογικά προβλήματα που συνεπάγεται για την (εμπειρική) έρευνα η υιοθέτηση πολλαπλών και αλληλεξαρτώμενων παραγόντων και επιπέδων προσδιορισμού της κοινωνικής ιεραρχίας/στρωμάτωσης.

³ Η συζήτηση όσον αφορά την αποτύπωση και ερμηνεία των προσδιοριστικών παραγόντων και των χαρακτηριστικών της κοινωνικής διαίρεσης είναι συνεχής, τουλάχιστον από τις αρχές του αιώνα. Επίκεντρο αποτελεί το πρόβλημα του προσδιορισμού και της απόδοσης της κοινωνικής ιεραρχίας και στρωμάτωσης από τις σχέσεις παραγωγής, από τις σχέσεις δηλαδή στις οποίες εμπλέκονται τα άτομα στο πλαίσιο της οικονομικής διαδικασίας και, κυρίως, από τη θέση τους στην αγορά εργασίας. Για μια εμπεριστατωμένη παρουσίαση της συζήτησης αυτής στην εξέλιξή της, βλ. Crompton (1993).

⁴ Για μια αναλυτική αναφορά στη λογική της συγκρότησης των 74 αυτών κοινωνικοεπαγγελματικών μεταβλητών, βλ. Μαλούτας (1996α: 94-98).

Χάρτης 1: Λάρισα - Ζώνες ανάλυσης

Πίνακας 2: Αναλυτικές κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες

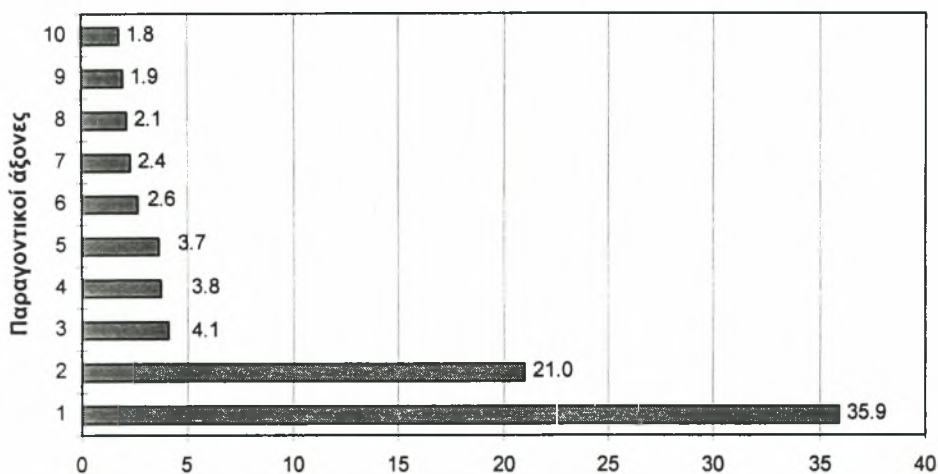
α/α	Περιγραφή επαγγέλματος	Κωδικός ΕΣΥΕ	Θέση στο επάγγελμα
1	Υψηλά ελεύθερα επαγγέλματα (γιατροί, νομικοί, μηχανικοί)	02,6,12 [πλην 065,066]	Εργοδότης
2	Υψηλά ελεύθερα επαγγέλματα (γιατροί, νομικοί, μηχανικοί)	02,6,12 [πλην 065,066]	Αυτοαπασχ.-Μισθωτός
3	Ελεύθερα επαγγέλματα (πλην "υψηλών" και καλλιτεχνών-συνγραφέων-δημοσιογράφων)	01,03,04,05,07,08,09,11,13,14,18,19	Εργοδότης
4	Τεχνικοί βοηθοί ελεύθερων επαγγελματιών	03,07,014,055,065,066,084	Αυτοαπασχ.-Μισθωτός
5	Επιστημονικά επαγγέλματα συναφή με φυσικές επιστήμες	01,05,08	Αυτοαπασχ.-Μισθωτός
6	Οικονομολόγοι & λογιστές	09,11	Αυτοαπασχ.-Μισθωτός
7	Δημοσιογράφοι-καλλιτέχνες-συγγραφείς	15,16,17	Εργοδ.-Αυτοαπ-Μισθ.
8	Λοιπά ελεύθερα επαγγέλματα	04,14,18,19	Αυτοαπασχ.-Μισθωτός
9	Εκπαιδευτικοί (πλην καθηγητών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης)	13 [πλην 131]	Αυτοαπασχ.-Μισθωτός
10	Διευθύνοντες επιχειρηματίες	21	Εργοδότης.-Αυτοαπασχ.
11	Διευθυντικά στελέχη δημόσιου και ιδιωτικού τομέα	20,40,50	Μισθωτός
12	Υπάλληλοι γραφείου	31 έως 39	Εργοδ.-Αυτοαπ-Μισθ.
13	Έμποροι	41,42,43	Εργοδότης
14	Έμποροι	41,42,43	Αυτοαπασχολούμενος
15	Μεσαία στελέχη εμπορίου και υπηρεσιών	42,43,44,52	Μισθωτός
16	Επιχειρηματίες στο χώρο των ασφαλειών, κτηματικών συναλ.	44	Εργοδότης.-Αυτοαπασχ.
17	Πωλητές και πλανόδιοι (κυρίως πλανόδιοι)	45,49	Αυτοαπασχολούμενος
18	Πωλητές και πλανόδιοι (κυρίως πωλητές)	45,49	Μισθωτός
19	Επιχειρηματίες στην παροχή υπηρεσιών	51	Εργοδότης
20	Επιχειρηματίες στην παροχή υπηρεσιών	51	Μισθωτός.-Αυτοαπασχ.
21	Απασχολούμενοι στην κατώτερη βαθμίδα υπηρεσιών	53,54,55,56,57,58,59,86	Εργοδότης.-Αυτοαπασχ.
22	Απασχολούμενοι στην κατώτερη βαθμίδα υπηρεσιών	53,54,55,56,57,59,86	Μισθωτός
23	Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες ασφάλειας	58	Μισθωτός
24	Γεωργοί και κτηνοτρόφοι	60 έως 69	Εργοδότης.-Αυτοαπασχ.
25	Γεωργοί και κτηνοτρόφοι	61 έως 69	Μισθωτός
26	Εργοδηγοί και αρχιεργάτες	70	Εργοδ.-Αυτοαπ-Μισθ.
27	Τεχνίτες και εργάτες στη βιομηχανία	71 έως 78,83,84,96	Εργοδότης.-Αυτοαπασχ.
28	Τεχνίτες και εργάτες στη βιομηχανία	71 έως 78,83,84,96	Μισθωτός
29	Τεχνίτες και εργάτες στη βιοτεχνία	79 έως 82,88,89,91,92,94	Εργοδότης.-Αυτοαπασχ.
30	Τεχνίτες και εργάτες στη βιοτεχνία	79 έως 82,88,89,91,92,94	Μισθωτός
31	Τεχνίτες και εργάτες στις κατασκευές και επισκευές	85,87,90,93,95,97	Εργοδότης.-Αυτοαπασχ.
32	Τεχνίτες και εργάτες στις κατασκευές και επισκευές	85,87,90,93,95,97	Μισθωτός
33	Τεχνίτες και εργάτες στις μεταφορές	98	Εργοδότης.-Αυτοαπασχ.
34	Τεχνίτες και εργάτες στις μεταφορές	98	Μισθωτός
35	Τεχνίτες και εργάτες χωρίς ειδικευση	99	Μισθωτός
36	Συμβολθούνα μέλη (σύνολο επαγγελματιών)		
37	Καθηγητές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	131	Μισθωτός

Για την επεξεργασία και αξιοποίηση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε ένας συνδυασμός παραγοντικής και ταξινομικής ανάλυσης. Η παραγοντική ανάλυση αντιστοιχιών οδήγησε στη σύνθεση των αρχικών μεταβλητών σε ορισμένους βασικούς (παραγοντικούς) άξονες, οι οποίοι αποδίδουν τη δομή της κοινωνικοεπαγγελματικής ανισοκατανομής στο χώρο της Λάρισας. Η ταξινομική ανάλυση, στη συνέχεια, οδήγησε στην ομαδοποίηση των ζωνών κατοικίας με βάση τη δομή της ανισοκατανομής που προέκυψε από την παραγοντική ανάλυση⁵.

2. Η δομή της κοινωνικοεπαγγελματικής ανισοκατανομής (παραγοντική ανάλυση)

Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 2, οι δύο πρώτοι άξονες που προέκυψαν από την παραγοντική ανάλυση αντιστοιχιών αποδίδουν το 57% της αρχικής πληροφορίας και μαζί με τον τρίτο φθάνουν το 61%⁶. Από την ανάλυση περιεχομένου των αξόνων προέκυψε ότι μόνο οι τρεις αυτοί άξονες μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την απόδοση της βασικής δομής της αρχικής πληροφορίας, καθώς το περιεχόμενο των υπολοίπων αξόνων είναι ασαφές. Υπενθυμίζουμε ότι το περιεχόμενο των αξόνων προκύπτει από τη σχέση τους με τις αρχικές μεταβλητές και καθίσταται ασαφές όταν οι σχέσεις αυτές είναι ασθενείς⁷.

Διάγραμμα 2: Διαγραμματική παράσταση του ποσοστού απόδοσης της πληροφορίας από τους πρώτους δέκα παραγοντικούς άξονες

Αναζητώντας το περιεχόμενο των αξόνων με τη βοήθεια του πίνακα 3, βλέπουμε ότι αναφέρονται τρεις βασικές τιμές που προκύπτουν από την παραγοντική ανάλυση αντιστοιχιών, οι οποίες χαρακτηρίζουν τις κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες (μεταβλητές) ως προς κάθε παραγοντικό άξονα. Η πρώτη είναι η *συντεταγμένη της μεταβλητής*

⁵ Η μεθοδολογία έχει περιγραφεί λεπτομερώς σε προηγούμενες ευκαιρίες. Βλ., Μαλούτας (1996α) για μια αναλυτική παρουσίαση της εφαρμογής της παραγοντικής ανάλυσης στο ίδιο αντικείμενο, και Μαλούτας (1996β) για μια αντίστοιχη παρουσίαση της ταξινομικής ανάλυσης.

⁶ Η ποσοστιαία δομή των αξόνων παρουσιάζει μεγάλη ομοιότητα στο σύνολο των ελληνικών πόλεων με πληθυσμό μεγαλύτερο των 100.000 κατοίκων (Μαλούτας, 1996γ: 4-5).

⁷ Για μια λεπτομερή περιγραφή της διαδικασίας απόδοσης περιεχομένου στους παραγοντικούς άξονες, που αποτελεί και τη ουσιαστικότερη διαδικασία της παραγοντικής ανάλυσης, βλ. Μαλούτας (1996α: 100-117).

πάνω στον άξονα, η οποία επιτρέπει τον εντοπισμό της σχετικής θέσης όλων των μεταβλητών ως προς αυτόν και σημειώνεται *Συντ* στον πίνακα. Το πρόσημό της είναι σημαντικό για το διαχωρισμό θετικών και αρνητικών συνδιακυμάνσεων μεταξύ των μεταβλητών. Η δεύτερη -και σημαντικότερη όλων- είναι η *συσχέτιση της μεταβλητής με τον παραγοντικό άξονα*, που δίδεται από το τετράγωνο του συνημίτονου της μεταξύ τους γωνίας, δηλαδή από το τετράγωνο του συντελεστή συσχέτισής τους. Εκφράζει το ποσοστό ερμηνείας της μεταβλητής από τον παραγοντικό άξονα και σημειώνεται *Συσχ*. Η τρίτη είναι η *συμβολή της μεταβλητής στη διακύμανση του παραγοντικού άξονα*. Από την τιμή αυτή προκύπτει η σχετική σημασία που έχει η συγκεκριμένη κατηγορία/μεταβλητή -ως προς τις υπόλοιπες- για τη διαμόρφωση του παραγοντικού άξονα και σημειώνεται *Συμβ*.

Ο πίνακας 3 περιλαμβάνει τις μεταβλητές που, για κάθε άξονα, παρουσιάζουν σημαντική τιμή συσχέτισης (*Συσχ*), συμβολής (*Συμβ*) ή και τα δύο. Σημαντικές θεωρήθηκαν οι τιμές συσχέτισης που υπερέβαιναν το 400 (40% της πληροφορίας της μεταβλητής αποδίδεται από τον άξονα) και οι τιμές συμβολής που υπερβαίνουν το 13,5 (1,35% της πληροφορίας που αποδίδει ο άξονας προέρχεται από τη συγκεκριμένη μεταβλητή⁸).

Πίνακας 3: Σχέσεις των βασικών αξόνων κοινωνικοεπαγγελματικού διαχωρισμού με τις μεταβλητές της ανάλυσης

Άξονες	-				+			
	μετα-βλητές	Συσχ	Συντ	Συμβ	μετα-βλητές	Συσχ	Συντ	Συμβ
1	Γ12	689	286	41	A30	591	379	24
	Γ9	660	380	58	A32	564	309	62
	A2	574	626	82	A17	531	732	26
	A9	544	336	30	A31	490	290	31
	Γ2	508	638	34	Γ25	496	3324	144
	A11	485	439	14	A25	482	2181	191
	A1	450	666	22	Γ28	380	392	15
	A3	473	467		Γ30			19
	Γ13	430	321		A28			17
	A5	421	414					
A13	424	274	17					
2	A32			43	A25	511	2246	347
	A31			29	Γ25	497	3329	246
	Γ30			26	A2			57
	A28			16	Γ9			23
	A35			15	Γ2			20
	A29			14	A1			17
3	A24	431	375	297	A28			65
	A35			199	A32			54
	Γ35			78	A22			19
	A36			34	A6			16
	A31			32	Γ30			16
	Γ36			21	A19			15
	Γ24			18	A34			15

⁸ Το 13,5 είναι η έκφραση σε χιλιοστά της μέσης συμβολής των 74 μεταβλητών ($1000 / 74 = 13,5$). Επιλέγονται συνεπώς οι μεταβλητές που είχαν μεγαλύτερη από τη μέση συμβολή στη διαμόρφωση του άξονα.

Ο πρώτος και σημαντικότερος παραγοντικός άξονας (αποδίδει το 36% της διακύμανσης των αρχικών μεταβλητών) αναφέρεται στο διαχωρισμό μεταξύ, από τη μία, ορισμένων μεσαίων και (δευτερευόντως) υψηλών κοινωνικοεπαγγελματικών κατηγοριών (γυναικών υπαλλήλων γραφείου, εκπαιδευτικών και μισθωτών γιατρών, δικηγόρων και μηχανικών κ.λπ.) και, από την άλλη, εργατικών και περιθωριακών κατηγοριών (ανδρών μισθωτών εργατών στη βιοτεχνία και τις κατασκευές και αυτοαπασχολούμενων πλανοδίων εμπόρων). Οι υψηλές τιμές συσχέτισης και συμβολής αναδεικνύουν τις μεταβλητές που αποδίδουν τη βασική φυσιολογία και ευθύνονται για τη συγκρότηση των αξόνων. Οι συντεταγμένες των μεταβλητών στον άξονα αναδεικνύουν την ιεραρχική τους θέση ως προς αυτόν ανεξάρτητα από το βαθμό που τις αποδίδει. Έτσι, οι εργοδότες γιατροί, δικηγόροι και μηχανικοί (A1) τοποθετούνται σε πολύ πιο ακραία θέση στον άξονα από τις υπαλλήλους γραφείου (Γ12) οι οποίες αποδίδονται πολύ καλύτερα από αυτόν και συμβάλλουν πολύ περισσότερο στη συγκρότησή του. Ο άξονας αυτός αποτελεί συνεπώς το βασικό άξονα διαχωρισμού του τύπου κατοικίας με βάση την κοινωνικοεπαγγελματική ιεραρχία.

Αναλόγου περιεχομένου είναι οι πρώτοι άξονες σε όλες τις μεγάλες ελληνικές πόλεις (Μαλούτας, 1996γ). Ένα σημαντικό ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της Λάρισας αποτελεί η παρουσία της περιθωριακής κατηγορίας “αυτοαπασχολούμενοι πωλητές και πλανόδιοι” μαζί με τις εργατικές κατηγορίες που υποδηλώνουν τις χαμηλές θέσεις στην κοινωνικοεπαγγελματική ιεραρχία στο σύνολο των μεγάλων ελληνικών πόλεων. Η συνύπαρξη αυτή σημαίνει λιγότερο έντονο διαχωρισμό των περιθωριακών κατηγοριών, με την έννοια ότι ακολουθούν ανάλογο χωροθετικό σχήμα με εκείνο του συνόλου των λαϊκών στρωμάτων. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τις σημαντικές συσχετίσεις του άξονα με τις μεγαλύτερες περιθωριακές κατηγορίες της πόλης, που απασχολούνται στον πρωτογενή τομέα με μισθωτή σχέση εργασίας (A25 και Γ25), κάτι που δε συμβαίνει στο σύνολο των υπολοίπων μεγάλων ελληνικών πόλεων, όπου οι κατηγορίες αυτές χωροθετούνται κατά κανόνα με διαφορετικό σχήμα τόσο από τα υψηλά και μεσαία στρώματα όσο και από τα υπόλοιπα λαϊκά στρώματα.

Αν η παρουσία των περιθωριακών κατηγοριών στον πρώτο άξονα υποδηλώνει συνάφεια του χωροθετικού τους σχήματος με τις εργατικές-λαϊκές ΚΕΚ, ο δεύτερος άξονας υποδηλώνει την παράλληλη σχετική απομόνωση των περιθωριακών κατηγοριών που απασχολούνται στον πρωτογενή τομέα. Η ένταση της απομόνωσης αυτής μπορούμε να υποθέσουμε ότι είναι ιδιαίτερα μεγάλη καθώς η ποσοστιαία σημασία του δεύτερου άξονα, ο οποίος αναφέρεται αποκλειστικά στο φαινόμενο αυτό, είναι πολύ αυξημένη (21%)⁹.

Ο τρίτος και τελευταίος σημαντικός άξονας αφορά τη χωροθέτηση του βασικού κορμού των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα (A24). Η σημασία του άξονα αυτού είναι σχετικώς περιορισμένη (4%) στη Λάρισα σε αντίθεση με άλλες πόλεις (Πάτρα, Βόλος

⁹ Οι τρεις μικρότερες πόλεις (Βόλος, Λάρισα, Ηράκλειο) εμφανίζουν αρκετά σημαντικότερο δεύτερο άξονα από τις τρεις μεγαλύτερες (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα) (Μαλούτας, 1996γ: 4-5), κάτι που οφείλεται στο συνδυασμό του απλούστερου χωροθετικού σχήματος της κοινωνικοεπαγγελματικής ιεραρχίας που τις χαρακτηρίζει (σε μεγάλο βαθμό ταυτόσημου με τη διάκριση κέντρου-περιφέρειας) με τον έντονο διαχωρισμό ορισμένων περιθωριακών ΚΕΚ.

κ.λπ.) όπου εμφανίζεται τουλάχιστον διπλάσια (Μαλούτας, 1996γ). Αυτό οφείλεται σε δύο λόγους, έναν τεχνικό και έναν ουσιαστικό. Πρώτον, η Λάρισα δεν αποτελεί πολεοδομικό συγκρότημα με αποτέλεσμα η περιοχή μελέτης να μην περιλαμβάνει τους καθαρώς αγροτικούς οικισμούς της άμεσης περιφέρειάς της (Γιάννουλη, Φαλάνη, Νίκαια, Τερψιθέα, Ομορφοχώρι, Κουλούρι κ.λ.π.)¹⁰ όπως, για παράδειγμα, το ΠΣ Βόλου. Δεύτερον, ως πόλη με εντονότερο γεωργικό χαρακτήρα¹¹, διαθέτει μεγαλύτερο και ομοιογενέστερα κατανομημένο πληθυσμό που απασχολείται στον πρωτογενή τομέα.

2.1 Χωροθετικά σχήματα των ΚΕΚ στον ιστό της πόλης

Έχοντας προσδιορίσει την κοινωνικοεπαγγελματική φυσιогνωμία των τριών αξόνων ανάλυσης προχωρούμε στην αποσαφήνιση της γεωγραφικής τους αναφοράς. Από τον πίνακα 4 προκύπτει ότι ο πρώτος άξονας συγκροτείται από έξι ζώνες οι οποίες βρίσκονται στο κέντρο της πόλης (συνοικίες Αγίων Σαραντά, Αγίου Κωνσταντίνου, Αγίου Νικολάου, Αγίου Αχιλλίου) και σε τμήμα της Νέας Σμύρνης (Z18), και ερμηνεύει ικανοποιητικά (Συσχ >50%) τέσσερις, από τις οποίες οι τρεις βρίσκονται στο κέντρο και η μία στο βορειοανατολικό άκρο της πόλης. Στις τρεις ζώνες του κέντρου χωροθετούνται υψηλές και μεσαίες ΚΕΚ όπως φαίνεται στα διαγράμματα 3 και 4.

Ο δεύτερος παραγοντικός άξονας συγκροτείται από πέντε κυρίως κεντρικές ζώνες ενώ ερμηνεύει μία (Z18). Σε αυτήν συγκεντρώνεται η περιθωριακή ομάδα των εργατών και εργατριών γης.

Τέλος ο τρίτος άξονας αποδίδει εν μέρει μια ζώνη (Z40), η οποία βρίσκεται στην περιοχή της Φιλιππούπολης όπου συγκεντρώνονται γεωργοί, ενώ συγκροτείται από αρκετές ζώνες που στο σύνολο τους είναι περιφερειακές. Η Z40 δεν έχει ποσοστό απόδοσης από τον άξονα μεγαλύτερο του 50% και αυτό σημαίνει ότι οι εγκατεστημένοι αγρότες δεν παρουσιάζουν εκεί ανάλογη συγκέντρωση με τις περιθωριακές κατηγορίες A25, Γ25 στη ζώνη Z18, αλλά βρίσκονται πιο διάσπαρτα εγκατεστημένοι και σε άλλες ζώνες της πόλης.

¹⁰ Οι κοινότητες της Γιάννουλης, της Τερψιθέας και του Ομορφοχωρίου αναφέρονται εδώ επειδή το ΓΠΣ Λάρισας (ΕΜΠ&Σ, 1987) προέβλεπε την ένωσή τους με την πόλη.

¹¹ Στη Λάρισα, παρά το ότι δεν πρόκειται για πολεοδομικό συγκρότημα που περιλαμβάνει και αγροτικές κοινότητες, εκείνοι που ασκούν αγροτικό επάγγελμα εγγίζουν το 5% των οικονομικά ενεργών, ενώ στις υπόλοιπες μεγάλες πόλεις είναι αισθητά λιγότεροι (ΕΣΥΕ, 1991).

Πίνακας 4: Σχέσεις των βασικών αξόνων κοινωνικοεπαγγελματικού διαχωρισμού με τις ζώνες της ανάλυσης

Αξονες	-				+			
	ζώνες	Συσχ	Συντ	Συμβ	ζώνες	Συσχ	Συντ	Συμβ
1	Z9	688	311	92	Z18	592	1514	443
	Z10	565	292	50	Z43	459	417	
	Z1	505	560	96	Z13	398	451	
	Z11	486	228	32	Z34	379	485	
	Z5	428	244	23	Z3	370	287	
	Z30	313	246		Z17	313	349	
2	Z19			23	Z18	407	1256	521
					Z1			61
					Z9			41
					Z10			25
3	Z40	315	317	152	Z19			82
	Z34			104	Z38			38
	Z4			97	Z7			31
	Z16			57	Z31			27
	Z33			53	Z13			20
	Z42			44				
	Z22			29				
	Z1			26				
	Z30			26				

2.2 Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της παραγοντικής ανάλυσης

Στα διαγράμματα 3 και 4, όπου απεικονίζονται οι προβολές των ζωνών ανάλυσης και των ΚΕΚ στους άξονες 1 και 3, παρατηρούμε την περιφερειακή εγκατάσταση των αγροτών, ενώ στο κέντρο υπερισχύουν οι υψηλές και μεσαίες ΚΕΚ και περί το κέντρο οι μισθωτοί και οι ανεξάρτητοι εργάτες, με τους τελευταίους να βρίσκονται στις πιο απομακρυσμένες ζώνες.

Πίνακας 5: Συνοπτική περιγραφή των τριών βασικών παραγοντικών αξόνων

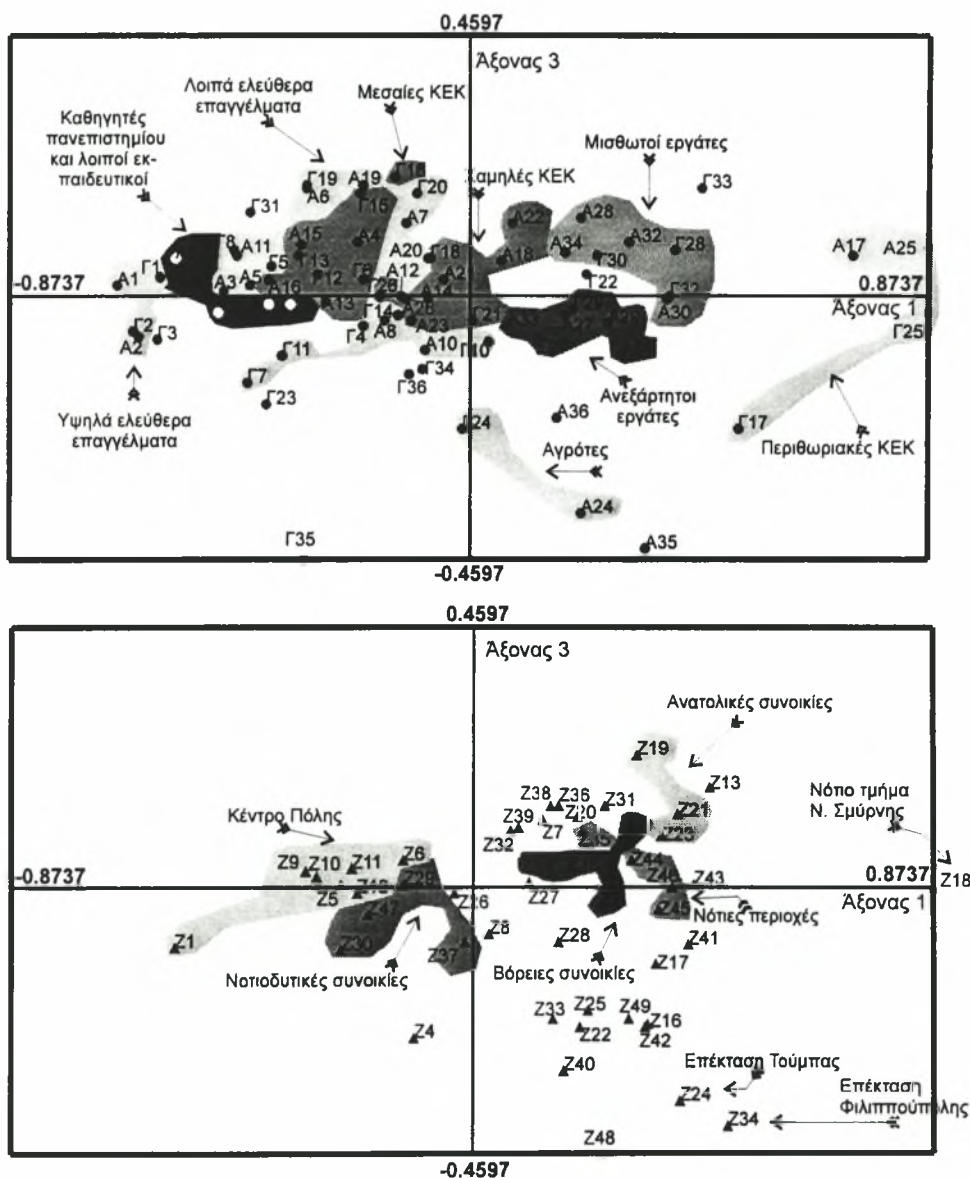
Άξονας	Φυσιογνωμία	Γεωγραφική αναφορά	% πληροφίας
1	Επαγγελματική ιεραρχία	κέντρο-περιφέρεια	36
2	Κοινωνικός αποκλεισμός-περιθωριακοί	βορειοανατολικό τμήμα	21
3	Αγροτικό στοιχείο	περιφέρεια-κέντρο	4

Συνοψίζοντας (πίνακας 5) αναφέρουμε ότι ο βασικότερος των αξόνων αναδεικνύει τη διαφορετική χωροθέτηση του τόπου κατοικίας των υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ από τις υπόλοιπες. Διαφαίνεται έτσι ο αστικός χαρακτήρας του κέντρου της Λάρισας σε αντιδιαστολή με τον εργατικό χαρακτήρα των περικεντρικών περιοχών του Ιπποκράτη, της Νεάπολης, της Ανθούπολης, των Λαχανόκηπων και μέρους των Αγίων Σαράντα.

Ο δεύτερος άξονας επικεντρώνεται στην χωροθέτηση της περιθωριακής ομάδας των εργατών γης (τσιγγάνοι σε σημαντικό βαθμό), σε τμήμα της Νέας Σμύρνης, όπου και η συγκέντρωσή τους είναι πολύ μεγάλη.

Τέλος, ο τρίτος άξονας αναφέρεται στη χωροθέτηση του τόπου κατοικίας των αγροτών, που δεν παρουσιάζει σημαντική διακύμανση στις ζώνες της πόλης (οριακά μόνο εμφανίζεται η Φιλιππούπολη ως προνομιακός τόπος εγκατάστασης αυτής της κατηγορίας).

Διαγράμματα 3 & 4: Προβολή των ΚΕΚ και των ζωνών ανάλυσης στο επίπεδο που ορίζουν οι άξονες 1 και 3.

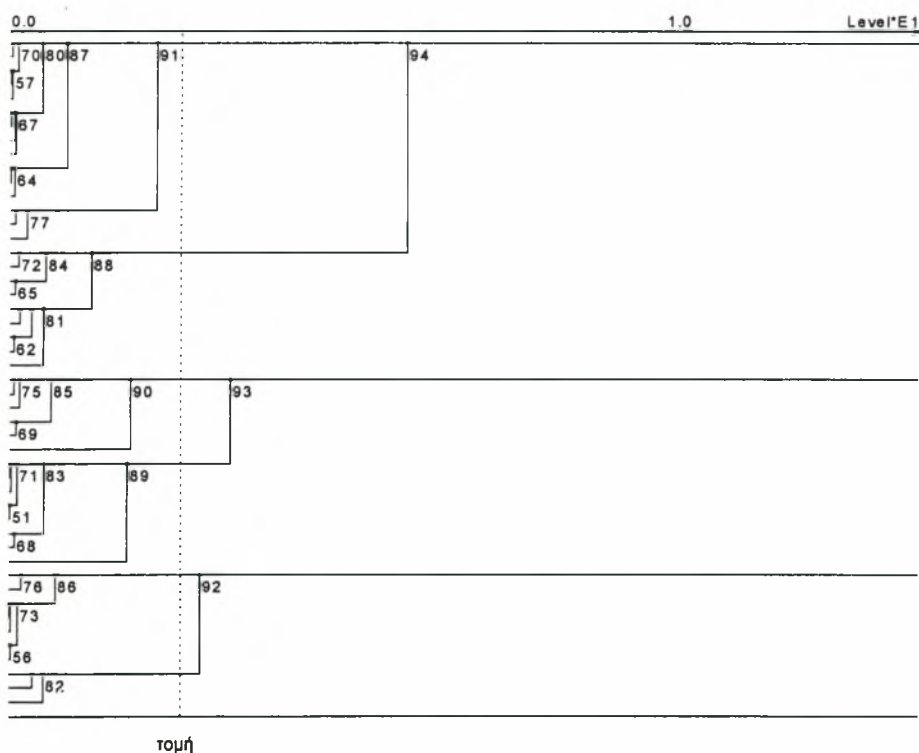
3. Κοινωνικοεπαγγελματική τυπολογία των ζωνών κατοικίας (ταξινομική ανάλυση)

Η ταξινομική ανάλυση επιτρέπει την ομαδοποίηση των ζωνών κατοικίας ανάλογα με τη δομή της κατανομής των κοινωνικοεπαγγελματικών τύπων στο χώρο της πόλης, την οποία ανέδειξε η παραγοντική ανάλυση. Όπως είδαμε, τρεις βασικοί άξονες συνοψίζουν τη δομή αυτή για τη Λάρισα και κάθε ζώνη κατοικίας ιεραρχείται διαφορετικά ως προς τον

καθένα. Η διαφορετική αυτή θέση των ζωνών κατοικίας ως προς τους τρεις άξονες της κοινωνικοεπαγγελματικής διαίρεσης αποτελεί την παράμετρο βάσει της οποίας πραγματοποιείται η ομαδοποίηση των ζωνών. Πρακτικά, η επιλογή αυτή συνεπάγεται τη χρησιμοποίηση των συντεταγμένων των ζωνών επί των τριών αξόνων ως μεταβλητών ταξινόμησης.

Προχωρώντας στην ιεραρχική ταξινόμηση¹² των 49 ζωνών κατοικίας λαμβάνουμε το δένδρογραμμα που εικονίζεται στο διάγραμμα 5.

Διάγραμμα 5: Δένδρογραμμα της ταξινομικής ανάλυσης και αρχική τομή

Η τομή που πραγματοποιήσαμε οδηγεί σε λύση επτά ομάδων¹³ (δύο μεγάλες ομάδες, τρεις μεσαίες και δύο μικρές -πίνακας 6) με πολύ ικανοποιητικό επίπεδο διαομαδικής διακύμανσης (>90%), δηλαδή με έντονη εσωτερική ομοιογένεια. Χρησιμοποιώντας και τους πίνακες 7.1 και 7.2 βλέπουμε ότι η μεγαλύτερη ομάδα (1) είναι εκείνη που συγκεντρώνει τα μεγαλύτερα ποσοστά υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ. Στις ζώνες που περιλαμβάνει, οι υψηλές και οι μεσαίες ΚΕΚ ανέρχονται σε 59% του ενεργού πληθυσμού έναντι 44% που διαθέτουν στο σύνολο της πόλης. Παράλληλα, στις ίδιες ζώνες συγκεντρώνεται το 63% των υψηλών και το 51% των μεσαίων ΚΕΚ, ενώ το ειδικό βάρος των ζωνών αυτών στον ενεργό πληθυσμό είναι 41%.

¹² Για την επιλογή της συγκεκριμένης τεχνικής, βλ. Μαλούτας (1996α: 90-92).

¹³ Για τη χρήση του δένδρογραμματος στην ταξινομική ανάλυση, βλ. Μαλούτας (1996β: 17 κ.ε.).

Πίνακας 6: Κατανομή του πραγματικού και του ενεργού πληθυσμού στις ομάδες της κοινωνικο επαγγελματικής τυπολογίας

ΟΜΑΔΑ	ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	%	ΕΝΕΡΓΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	%
1	42922	405	16438	412
2	15091	142	5529	139
3	28108	265	10478	263
4	8069	76	3115	78
5	7960	75	2961	74
6	1334	13	469	12
7	2548	24	907	23
ΣΥΝΟΛΟ	106032	1000	39897	1000

Πηγή : ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 1991, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 7.1: Κοινωνικοεπαγγελματικοί τύποι ζωνών ανάλυσης

επί τοις χιλίοις κατά ομάδα

ΟΜΑΔΑ	Υψηλές ΚΕΚ	Μεσαίες ΚΕΚ	Καλλιτέχνες κ.ά.	Χαμηλ. Τριτογ.	Περιθωριακές ΚΕΚ	Εργάτες ανεξάρτητοι	Εργάτες μισθωτοί	Παραδοσιακές κατηγορίες	Αγρότες
1	158	421	11	99	7	89	160	26	29
2	104	381	10	96	10	116	224	29	31
3	60	276	7	120	14	141	330	26	27
4	47	214	5	119	10	177	356	26	46
5	51	244	7	106	12	177	289	45	69
6	48	155	5	114	15	194	361	32	78
7	30	144	6	84	197	136	325	18	60
ΣΥΝΟΛΟ	104	339	9	106	15	122	244	28	34

Πηγή : ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 1991, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 7.2: Κατανομή των ΚΕΚ στους κοινωνικοεπαγγελματικούς τύπους ζωνών ανάλυσης

επί τοις χιλίοις κατά κατηγορία

ΟΜΑΔΑ	Υψηλές ΚΕΚ	Μεσαίες ΚΕΚ	Καλλιτέχνες κ.ά.	Χαμηλ. Τριτογ.	Περιθωριακές ΚΕΚ	Εργάτες ανεξάρτητοι	Εργάτες μισθωτοί	Παραδοσιακές κατηγορίες	Αγρότες	ΣΥΝΟΛΟ
1	627	515	515	386	211	302	271	389	350	414
2	138	155	149	125	92	131	127	144	122	138
3	150	211	214	294	246	299	350	242	204	260
4	36	50	45	89	57	115	115	73	107	79
5	37	54	55	75	63	108	88	123	149	75
6	6	5	7	13	12	19	17	13	27	12
7	7	10	16	19	320	26	31	16	41	24

Πηγή : ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 1991, ίδια επεξεργασία

Οι ομάδες 3 και 4 έχουν εργατικό χαρακτήρα: το ποσοστό των εργατών σε αυτές είναι 50% περίπου έναντι 36% στο σύνολο της πόλης και συγκεντρώνουν το 47% των μισθωτών εργατών, ενώ το ειδικό τους βάρος στον ενεργό πληθυσμό είναι 34%. Εκείνο που τις διαφοροποιεί μεταξύ τους είναι ο βαθμός εργατικής συγκέντρωσης, που είναι μεγαλύτερος στη δεύτερη, η οποία χαρακτηρίζεται και από σημαντικά μεγαλύτερη συγκέντρωση αγροτών.

Η ομάδα 2, με ειδικό βάρος 14% στον ενεργό πληθυσμό, μπορεί να χαρακτηριστεί μικτή καθώς οι τιμές της παρουσιάζουν τις μικρότερες αποκλίσεις από το μέσο όρο για το σύνολο της πόλης.

Οι ομάδες 5 και 6, με ειδικό βάρος στον ενεργό πληθυσμό 7,5% και 1,2% αντίστοιχα, είναι εργατικές με έντονη αγροτική παρουσία. Διαφέρουν μεταξύ τους ως προς την παρουσία υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ, που είναι εξαιρετικά περιορισμένη στην ομάδα 6.

Η τελευταία ομάδα (7) χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερα έντονη συγκέντρωση περιθωριακών κατηγοριών (εργατών γης, αλλά και πλανοδίων πωλητών). Οι κατηγορίες αυτές ανέρχονται σε 20% του ενεργού πληθυσμού της έναντι 1,5% στο σύνολο της πόλης. Παράλληλα, στο εσωτερικό της ομάδας αυτής, που αποτελείται από μία μόνο ζώνη, συγκεντρώνεται το 32% των περιθωριακών κατηγοριών της πόλης, παρά το περιορισμένο ειδικό της βάρος (2,3%) στον ενεργό πληθυσμό.

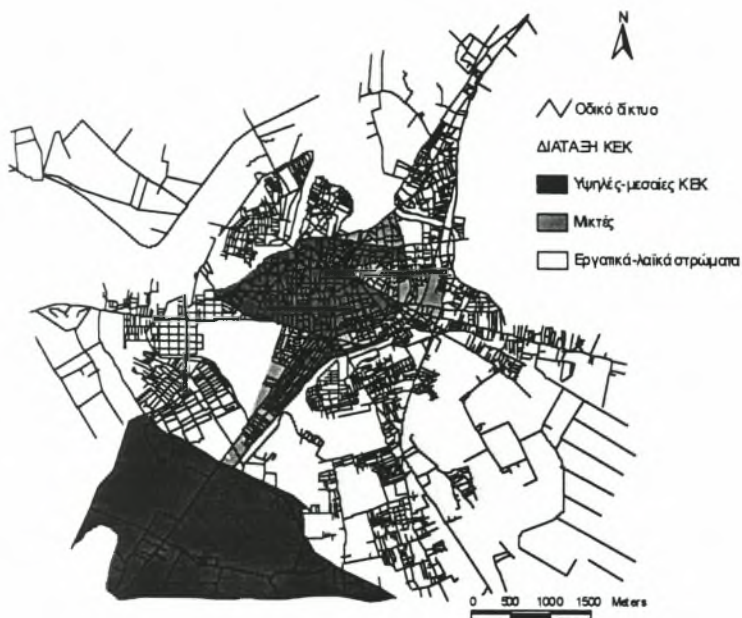
Μια συνοπτική εικόνα του κοινωνικοεπαγγελματικού διαχωρισμού στη Λάρισα παρουσιάζεται στον πίνακα 8.

Πίνακας 8: Συνοπτική απόδοση των βασικών μεγεθών του κοινωνικοεπαγγελματικού διαχωρισμού

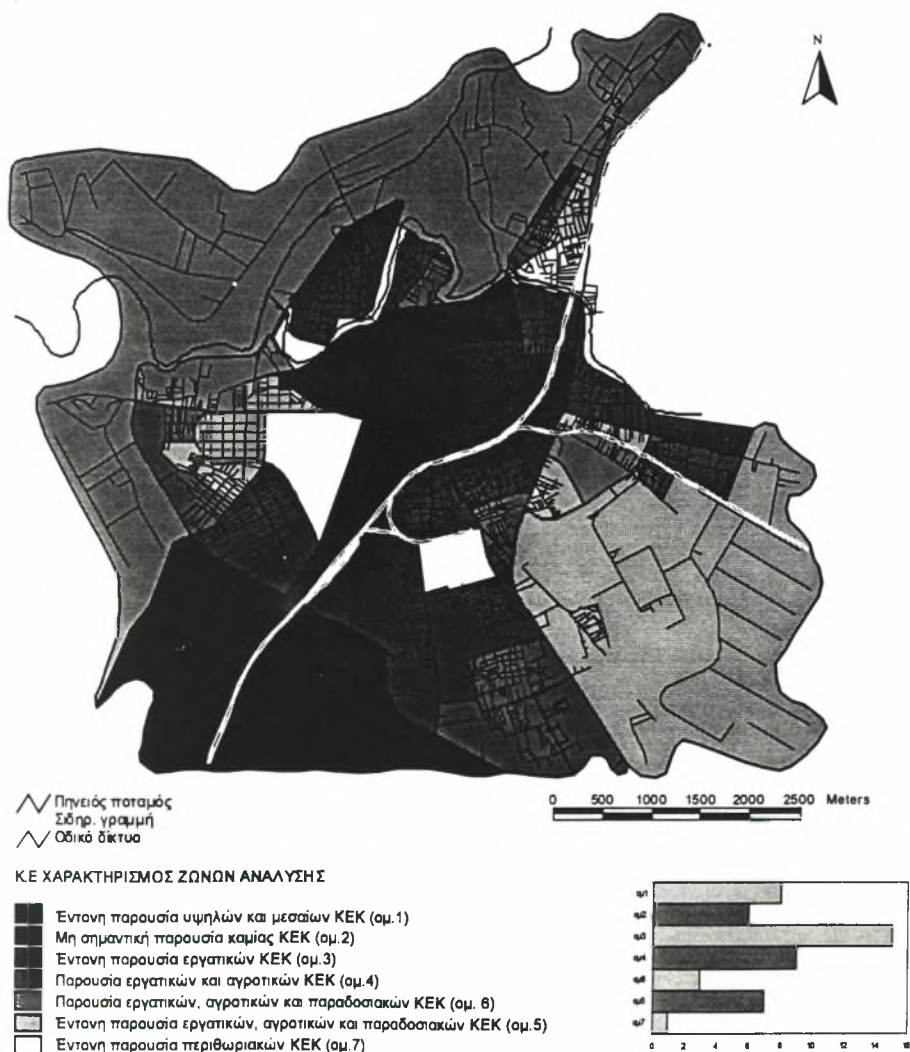
ΤΥΠΟΣ ΖΩΝΩΝ	ΥΨΗΛΕΣ ΚΕΚ		ΜΙΣΘΩΤΟΙ ΕΡΓΑΤΕΣ		ΕΝΕΡ. ΠΛΗΘ.
	% στην περιοχή	% στην κατηγορία	% στην περιοχή	% στην κατηγορία	% στην περιοχή
ΥΨΗΛΕΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑΙΕΣ	158	627	160	271	414
ΜΙΚΤΕΣ	104	138	224	127	138
ΕΡΓΑΤΙΚΕΣ-ΛΑΙΚΕΣ	6	235	328	602	448
ΣΥΝΟΛΟ	104	1000	244	1000	1000

Μια πρώτη χαρτογράφηση, με βάση τους τρεις βασικούς τύπους ζωνών του πίνακα 8, δείχνει ότι στη Λάρισα ο κοινωνικός διαχωρισμός παρουσιάζει κατά βάση δύο ομόκεντρους κύκλους, με το κέντρο της πόλης να χαρακτηρίζεται από τη συγκέντρωση υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ και την περιφέρεια -με εξαίρεση ένα τμήμα στα νοτιοδυτικά- από τη συγκέντρωση εργατικών-λαϊκών ΚΕΚ (χάρτης 2). Περαιτέρω διαφοροποιήσεις, στο γενικό και απλό αυτό σχήμα, εμφανίζονται κυρίως στο εσωτερικό της περιφέρειας της πόλης, όπως φαίνεται στο χάρτη 3.

Χάρτης 2: Συνοπτική απόδοση κοινωνικοεπαγγελματικού διαχωρισμού

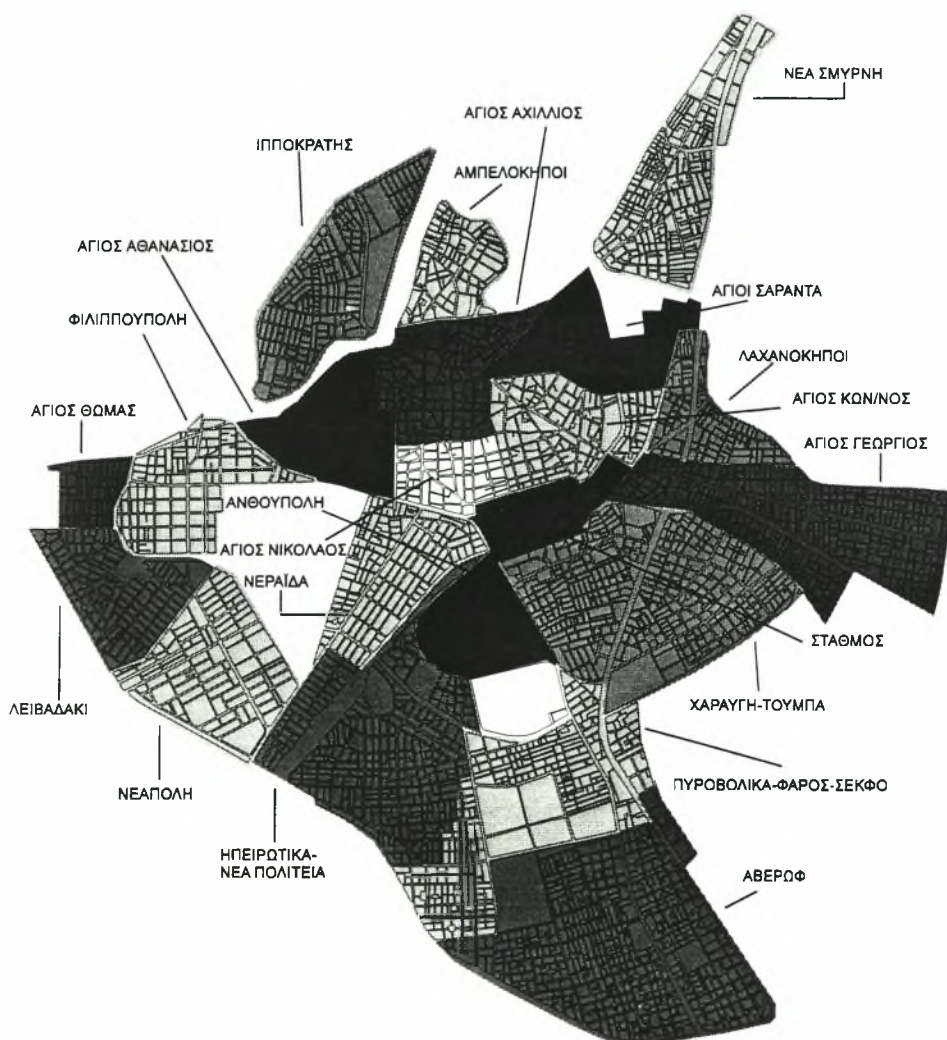
Χάρτης 3: Κοινωνικοεπαγγελματική τυπολογία των ζωνών κατοικίας

Ανάλογη κοινωνικοεπαγγελματική διαίρεση παρουσίαζε η πόλη κατά το τέλος της δεκαετίας του '70, με την εγκατάσταση των υψηλών ΚΕΚ στο κέντρο (Άγιος Αχίλλιος) και των εργατικών ΚΕΚ στο βορρά (Ζωοδόχος Πηγή [σήμερα Ιπποκράτης και Αμπελόκηποι]). Μεταξύ των δύο αυτών πόλων τοποθετούνται οι υπόλοιπες συνοικίες, των οποίων η φυσιογνωμία προσέγγιζε εκείνη του μέσου όρου της πόλης (Τσουγιόπουλος, 1981: 115-122).

Η περιορισμένη αλλαγή του σχήματος κοινωνικής διαίρεσης της πόλης κατά την περίοδο 1977-1991 συνίσταται κυρίως στο ότι οι υψηλές και μεσαίες ΚΕΚ διεύρυναν την παρουσία τους στις περιοχές του κέντρου (Άγιος Αθανάσιος, Άγιος Αχίλλιος, Άγιος Νικόλαος, Άγιοι Σαραντά, μέρος του Αγίου Κωνσταντίνου, Νεραίδα -οι παλιές συνοικίες) και στη νοτιοδυτική επέκταση της πόλης (πέρα από τις περιοχές Νέα Πολιτεία - Ηπειρώτικα - Νεάπολη). Παράλληλα, ο κοινωνικός διαχωρισμός εντάθηκε και λόγω της απόκλισης από το μέσο όρο των περισσότερων από τις περιφερειακές συνοικίες.

Χάρτης 4 : Συνοικίες της Λάρισας

4. Κοινωνικοεπαγγελματική τυπολογία και προοπτικές επέκτασης της πόλης

Με βάση το χάρτη 3 και την ανάλυση διαφαίνονται ορισμένες κατευθύνσεις όσον αφορά τη μελλοντική ανάπτυξη της πόλης. Ο Πηνειός (λόγω των πλημμύρων) και η εύφορη γεωργική γη αποτελούν τροχοπέδη στην ανάπτυξη της πόλης προς το βορρά. Άλλωστε, πολύ κοντά στην συνοικία του Ιπποκράτη βρίσκεται η κοινότητα της Γιάννουλης η οποία ενώνεται πλέον με την αστική περιοχή της Λάρισας, με τις νέες εργατικές κατοικίες. Έτσι δεν υπάρχει δυνατότητα η πόλη να επεκταθεί πέραν της Γιάννουλης χωρίς πρώτα να την ενσωματώσει, ενώ τόσο οι εργατικές κατοικίες όσο και ο αγροτικός χαρακτήρας της Γιάννουλης προδικάζουν, σε μεγάλο βαθμό, το κοινωνικό περιεχόμενο της επέκτασης προς αυτήν την κατεύθυνση.

Προς τα ανατολικά είναι αδύνατη η επέκταση, αφού σημαντικά εμπόδια αποτελούν η εύφορη γεωργική γη αλλά και η ανάπτυξη της βιομηχανίας (νοτιοανατολικά στον άξονα της παλιάς εθνικής οδού Λάρισας - Βόλου¹⁴). Δεδομένων των ιδιομορφιών της ελληνικής αγοράς γης, δεν είναι εύκολο να αλλάξουν οι υφιστάμενες χρήσεις γης και να μετατραπούν σε αστικές. Στην παρεμπόδιση της επέκτασης της πόλης προς την κατεύθυνση αυτή συμβάλει επίσης το στρατόπεδο της Αεροπορίας (Α.Τ.Α. και 110 Π.Μ. βορειοανατολικά), η σιδηροδρομική γραμμή και η εθνική οδός Αθηνών-Θεσσαλονίκης.

Η περιοχή μεταξύ των οδών Λάρισας-Ιωαννίνων και Αθηνών-Θεσσαλονίκης θα αποτελέσει στο μέλλον βασικό υποδοχέα της ανάπτυξης και επέκτασης της πόλης. Η διάχυση των υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ πέραν των συνοικιών της Νεαπόλεως, του Λιβαδακίου και των Ηπειρώτικων ενισχύει την παραπάνω υπόθεση. Η αδυναμία της πόλης να καλύψει την ανάγκη για ορισμένο τύπο κατοικίας στο κέντρο, ωθεί ορισμένους από τους κατοίκους της να εγκαθίστανται στις παραπάνω περιοχές (ως την Τερψιθέα και τη Νίκαια). Επιπλέον, στο νοτιοδυτικό τμήμα της παραπάνω περιοχής εγκαταστάθηκαν το Περιφερειακό Νοσοκομείο Λάρισας, το νέο κλειστό Γυμναστήριο και η Δημοτική Πινακοθήκη. Άλλωστε, αυτή η περιοχή είναι η μόνη στην οποία η οικιστική χρήση μπορεί να επεκταθεί με συνοχή. (ΓΠΣ Λάρισας [ΕΜΠ&Σ, 1987], 4η φάση, κεφ. 2.2.1: 35)

5. Κοινωνικοεπαγγελματική τυπολογία και τύπος καταγωγής των κατοίκων

Στις περιοχές των υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ οι κάτοικοι είναι κυρίως “ντόπιοι”, απόγονοι νοικοκυριών που εγκαταστάθηκαν εκεί από το 1900. Η περιοχή της επέκτασης δημιουργήθηκε πριν από 15 χρόνια περίπου και όσοι εγκαταστάθηκαν εκεί δεν έχουν κοινό τόπο καταγωγής. Η Νεράιδα είναι επίσης συνοικία που συγκροτήθηκε πρόσφατα και φιλοξενεί πληθυσμό από όλη την Ελλάδα.

Από προκαταρκτική επιτόπια έρευνα προέκυψε ότι στις συνοικίες μεγάλης συγκέντρωσης εργατικών στρωμάτων, και πιο συγκεκριμένα στις συνοικίες Πυροβολικά,

¹⁴ Έντονη παρουσία βιομηχανικών-βιοτεχνικών μονάδων σημειώνεται κατά μήκος του συγκεκριμένου άξονα (βιοτεχνική ζώνη σύμφωνα με το ΓΠΣ Λάρισας [ΕΜΠ&Σ, 1987, 2η φάση, κεφ. 2.2.3]).

Ηπειρώτικα, Ανθούπολη, Νεάπολη, Ιπποκράτης, στο βόρειο τμήμα του Αγίου Γεωργίου και στους Αμπελοκήπους (Ταμπάκικα -το παλιό ιστορικό κέντρο της Λάρισας), την πλειονότητα των κατοίκων αποτελούν παλιννοστήσαντες από την Ανατολική Ρωμυλία στους οποίους παραχωρήθηκαν εκτάσεις (Νεάπολη), βλάχοι, караγκούνηδες και σαρακατσάνοι και πιο πρόσφατα Αγιώτες, Τυρναβίτες και Βολιώτες, ενώ οι υπόλοιπες περιοχές έχουν μικτό πληθυσμό (μικρές συγκεντρώσεις κυρίως Κρητών, Επτανησίων και Τρικαλινών στον Άγιο Γεώργιο, την Ανθούπολη και τα Ηπειρώτικα αντίστοιχα).

Οι μικτές κοινωνικοεπαγγελματικές περιοχές βρίσκονται στις παρυφές του κέντρου (Σταθμός, τμήμα των Αγίων Σαράντα και του Αγίου Κωνσταντίνου, της Νεραΐδας και της Νέας Πολιτείας). Στην συνοικία του Σταθμού η πλειονότητα των κατοίκων κατάγεται από τη Μικρά Ασία και την Ανατολική Μακεδονία. Στις υπόλοιπες ο πληθυσμός είναι μικτός εκτός, των Αγίων Σαράντα όπου οι κάτοικοι προέρχονται από την περιοχή της Αγιάς.

Οι χαμηλές ΚΕΚ του τριτογενή τομέα, συγκεντρώνονται κυρίως στο κέντρο και στην περιφερειακή περιοχή στο βορειοδυτικό τμήμα της πόλης.

Οι αγρότες εκπροσωπούνται σε όλες τις περιοχές της πόλης αλλά ιδιαίτερα συγκεντρώνονται στις περιφερειακές (ειδικότερα στις συνοικίες Τούμπας, Αγίου Γεωργίου, Φιλιππούπολης και Λιβαδακίου). Στις δύο τελευταίες εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες από την Ανατολική Ρωμυλία, ενώ τα τελευταία χρόνια έχουν εγκατασταθεί και πολλοί βορειοηπειρώτες. Στις υπόλοιπες κατοικεί σημαντικός αριθμός αγροτών που προέρχονται από τα χωριά του νομού. Άλλωστε όλες οι παραπάνω περιοχές συνορεύουν με καλλιεργήσιμες εκτάσεις υψηλής παραγωγικότητας.

Οι περιθωριακές ΚΕΚ βρίσκονται συγκεντρωμένες σε τμήμα της Νέας Σμύρνης. Είναι κυρίως τσιγγάνοι, ενώ το κύριο τμήμα των κατοίκων αποτελούν απογόνους προσφύγων της Μικράς Ασίας.

Οι μετανάστες από τους γειτονικούς νομούς των Τρικάλων και της Καρδίτσας οδηγήθηκαν στο νότιο και νοτιοδυτικό τμήμα της Λάρισας και είναι κυρίως εργάτες. Σε εθνικό επίπεδο η πόλη έχει αντλήσει πληθυσμό κυρίως από την ενδοχώρα του νομού Λάρισας, αλλά και από τους νομούς Τρικάλων, Καρδίτσας, Πιερίας, Φθιώτιδας, Γρεβενών και Κοζάνης (Τσουγιόπουλος, 1981: 126-130).

Η Λάρισα, όπως όλες σχεδόν οι ελληνικές πόλεις, έχει σε μεγάλο βαθμό συγκροτηθεί πρόσφατα και σε σχετικώς σύντομο χρονικό διάστημα. Η συγκρότηση του χώρου της πόλης, που φέρει -όπως είδαμε- σαφή ίχνη του τόπου καταγωγής των κατοίκων, παραπέμπει στις κλασικές διαδικασίες της ελληνικής αστικοποίησης¹⁵. Δεν εμφανίζεται άμεση συσχέτιση μεταξύ τόπων καταγωγής και ΚΕΚ, αλλά κυρίως μεταξύ εποχής εγκατάστασης στην πόλη και ΚΕΚ. Η συσχέτιση αυτή παρατηρείται και σε άλλες ελληνικές πόλεις και ιδιαίτερα στην Αθήνα (Μαλούτας, 1990: 46-49), με τους παλαιότερους κατοίκους (οι οποίοι στη Λάρισα είναι κάτοικοι του κέντρου κατά τεκμήριο) να παραπέμπουν στις υψηλότερες ΚΕΚ. Παράλληλα, οι υψηλές και μεσαίες ΚΕΚ διευρύνουν

¹⁵ Διάφορες όψεις των διαδικασιών αυτών αναλύονται από τους Λεοντίδου (1989 και 1990), Εμμανουήλ, Βελίδης, Στρουσοπούλου (1996), Οικονόμου (1987 και 1988), Μαλούτα (1990) κ.ά.

την εδαφική κυριαρχία τους σε ζώνες πρόσφατης συγκρότησης, μακριά από περιοχές όπου ο κοινός τόπος καταγωγής των κατοίκων είναι ακόμη πρόδηλος. Ο κοινός τόπος καταγωγής αποτελεί, εν τέλει, έμμεσο δείκτη παρουσίας παραδοσιακών διαδικασιών στέγασης, οι οποίες διαμορφώνουν δομές που εμποδίζουν τον κοινωνικό διαχωρισμό (Μαλούτας, 1992) καθώς εμποδίζουν την “ομαλή” λειτουργία των μηχανισμών αγοράς γης και κατοικίας.

6. Κοινωνικοεπαγγελματική τυπολογία και άλλα χαρακτηριστικά του ενεργού πληθυσμού

Η ομαδοποίηση των ζωνών κατοικίας με βάση τις ΚΕΚ παρουσιάζει σημαντική συσχέτιση και με άλλα χαρακτηριστικά του ενεργού πληθυσμού. Όσον αφορά τον κλάδο δραστηριότητας (πίνακας 9), στις περιοχές των υψηλών και μεσαίων κατηγοριών, αλλά και στις μικτές συγκεντρώνονται οι απασχολούμενοι στους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς, τη διαχείριση περιουσίας, τη δημόσια διοίκηση, την εκπαίδευση και την υγεία.

Η μεταποίηση και οι κατασκευές απασχολούν άτομα που κατοικούν κυρίως στις περιφερειακές ζώνες. Η διαφορά που παρατηρείται, σε σχέση με την Αθήνα, αφορά την ουσιαστική απουσία κλαδικής διαφοροποίησης εκείνων που κατοικούν σε υψηλές-μεσαίες και σε μικτές περιοχές καθώς και την απουσία σημαντικής διακύμανσης στη συγκέντρωση κατοίκων που απασχολούνται στη μεταποίηση και τις κατασκευές μεταξύ ζωνών όπου κυριαρχεί ο δευτερογενής τομέας.

Πίνακας 9: Κοινωνικοεπαγγελματική τυπολογία και κλάδος απασχόλησης (% κατά ομάδα)

ΟΜΑΔΑ	ΓΕ	ΜΒ	ΗΛ	ΚΑ	ΕΜ	ΞΕ	ΜΕ	ΧΡ	ΔΕ	ΔΔ	ΕΚ	ΥΓ	ΑΥ	ΙΥ	ΣΥΝΟΛΟ
1	31	136	6	47	169	32	54	26	51	142	111	53	27	3	16438
2	32	168	5	68	164	33	62	21	37	121	101	35	24	4	5529
3	29	224	8	102	155	36	69	12	24	87	51	24	28	3	10478
4	50	247	5	129	157	32	62	5	17	80	49	24	24	2	3115
5	75	228	5	115	151	22	52	14	19	88	52	19	31	1	2961
6	81	220	6	160	122	21	62	0	17	94	34	24	26	0	469
7	205	229	1	120	160	30	38	3	14	53	14	18	21	9	907
ΣΥΝΟΛΟ	40	182	6	79	162	32	59	18	36	113	82	37	27	3	39897

ΓΕ = Γεωργία-αλιεία-ορυχεία

ΜΒ = Μεταποιητικές βιομηχανίες

ΗΛ = Παροχή ηλ. ρεύματος, φυσικού αερίου και νερού

ΚΑ = Κατασκευές

ΕΜ = Εμπόριο και επισκευές

ΞΕ = Ξενοδοχεία και εστιατόρια

ΜΕ = Μεταφορές, αποθήκευση και επικοινωνίες

ΧΡ = Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί

ΔΕ = Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, εκμισθώσεις

ΔΔ = Δημόσια διοίκηση και άμυνα

ΕΚ = Εκπαίδευση

ΥΓ = Υγεία και κοινωνική πρόνοια

ΑΥ = Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών υπέρ του κοινωνικού συνόλου

ΙΥ = Ιδιωτικά νοικοκυριά που απασχολούν οικιακό προσωπικό

Πηγή : ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 1991, ίδια επεξεργασία

Η ανεργία κατανέμεται άνισα μεταξύ των επτά ομάδων (πίνακας 10). Το χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας παρουσιάζουν οι ομάδες κατοικίας των υψηλών και μεσαίων κατηγοριών και το υψηλότερο εκείνη όπου κυριαρχούν οι περιθωριακές κατηγορίες, ακολουθούμενη από την ευρεία εργατική ομάδα με το περιορισμένο αγροτικό στοιχείο. Δεδομένου ότι η συσχέτιση ανεργίας και κοινωνικοεπαγγελματικής κατηγορίας

διαμεσολαβείται από το χώρο, ο οποίος δεν είναι κοινωνικοεπαγγελματικά αμιγής, μπορούμε να υποθέσουμε ότι στην πραγματικότητα η ένταση της συσχέτισης που διαφαίνεται είναι αρκετά μεγαλύτερη.

Πίνακας 10: Κοινωνικοεπαγγελματική τυπολογία και ανεργία (% κατά ομάδα)

ΟΜΑΔΑ	ΑΝΕΡΓΟΙ
1	74
2	94
3	106
4	85
5	88
6	90
7	121
ΣΥΝΟΛΟ	88

Πηγή : ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 1991, ίδια επεξεργασία

Από τη συσχέτιση των κοινωνικοεπαγγελματικών ζωνών και της ηλικίας του ενεργού πληθυσμού (πίνακας 11) προκύπτει ότι στις περιοχές των υψηλών και μεσαίων κατηγοριών, και δευτερευόντως στις μικτές, συγκεντρώνεται το δυναμικότερο ως προς την ηλικία (25 έως 45 ετών) τμήμα του ενεργού πληθυσμού της πόλης. Το γεγονός αυτό συνδέεται με την πρόσφατη αστικοποίηση και μεγέθυνση των σχετικών κατηγοριών. Στην Αθήνα, αντίθετα, οι περιοχές μεγάλης συγκέντρωσης υψηλών ΚΕΚ είναι περιοχές συγκέντρωσης του πιο ηλικιωμένου τμήματος του ενεργού πληθυσμού της πόλης¹⁶.

Πίνακας 11: Κοινωνικοεπαγγελματική τυπολογία και ηλικία (% κατά ομάδα)

ΟΜΑΔΑ	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	ΣΥΝΟΛΟ
1	0	88	302	318	189	90	13	16438
2	1	109	300	298	189	94	10	5529
3	1	145	270	267	207	101	9	10478
4	1	140	252	287	224	93	4	3115
5	0	134	292	261	196	103	13	2961
6	0	160	215	247	267	107	4	469
7	7	228	277	233	167	79	10	907
ΣΥΝΟΛΟ	1	118	287	293	197	94	11	39897

A1 = κάτω των 14 ετών A3 = 25-34 ετών A5 = 45-54 ετών A7 = άνω των 64 ετών
A2 = 15-24 ετών A4 = 35-44 ετών A6 = 55-64 ετών

Πηγή : ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 1991, ίδια επεξεργασία

Η κοινωνικοεπαγγελματική συγκρότηση των ζωνών κατοικίας είναι αναμενόμενο να εμφανίζει έντονη συσχέτιση με το μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων. Πράγματι, από τον πίνακα 12 προκύπτει ότι στις περιοχές των υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ το ποσοστό των αποφοίτων ΑΕΙ είναι 25%, ενώ στο σύνολο των υπολοίπων περιοχών -πλην των μικτών- δεν ξεπερνά το 10%. Παράλληλα, το ποσοστό εκείνων που δεν τελείωσαν Δημοτικό

¹⁶ Διαπίστωση από την πρώτη επεξεργασία των ανάλογων στοιχείων της απογραφής του 1991 για την Αθήνα.

ανέρχεται σε 27,7% στην περιοχή όπου κυριαρχούν οι περιθωριακές ομάδες, ενώ δεν ξεπερνά το 5% στο σύνολο της πόλης και το 2,5% στις περιοχές των υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ.

Πίνακας 12: Κοινωνικοεπαγγελματική τυπολογία και μορφωτικό επίπεδο (% κατά ομάδα)

ΟΜΑΔΑ	E1	E2	E3	E4	E5	E6	E7	ΣΥΝΟΛΟ
1	258	69	313	51	67	220	22	16438
2	194	69	267	61	87	289	34	5529
3	90	43	233	64	94	413	63	10478
4	72	29	177	72	89	497	65	3115
5	88	29	213	67	100	437	66	2961
6	32	30	177	45	83	537	96	469
7	36	15	143	49	68	411	277	907
ΣΥΝΟΛΟ	170	55	262	58	81	326	48	39897

E1 = Ανώτατη (Α.Ε.Ι) E3 = Μέση (Λύκειο) E5 = Υποχρεωτική (Γυμνάσιο) E7 = Ούτε στοιχειώδης
E2 = Ανώτερη (Τ.Ε.Ι) E4 = Μέση τεχνική E6 = Στοιχειώδης (Δημοτικό)

Πηγή : ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 1991, ίδια επεξεργασία

Η δομή του νοικοκυριού έχει παρουσιάσει σημαντικές διαφοροποιήσεις κατά τα τελευταία χρόνια απηχώντας τις σημαντικές μεταβολές στο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον των πόλεων. Οι διαφοροποιήσεις αυτές κινούνται στην κατεύθυνση της δραστικής μείωσης του ποσοστού της κλασικής μορφής οικογενειακής συγκρότησης του νοικοκυριού (πυρηνική) και της μεγέθυνσης εκείνου των "αποδιοργανωμένων" μορφών νοικοκυριού (μονομελές, μονογονεϊκό)¹⁷.

Στην Ελλάδα οι σχετικές αλλαγές παρουσιάζουν σημαντικά μικρότερη ένταση, ακόμη και στο χώρο των μεγάλων αστικών κέντρων (Maloutas, 1995β). Στη Λάρισα, η πυρηνική μορφή νοικοκυριού καλύπτει το 50% και αν προστεθούν τα ζεύγη ξεπερνά το 65%, ενώ τα μονομελή και τα μονογονεϊκά ανέρχονται σε 13% και 4,7% αντίστοιχα (πίνακας 13)¹⁸.

Η διαφοροποίηση της δομής του νοικοκυριού ως προς την κοινωνικοεπαγγελματική συγκρότηση δείχνει ότι οι πιο σύγχρονες μορφές νοικοκυριού συγκεντρώνονται κυρίως στις περιοχές των υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ και η παραδοσιακότερη (διευρυμένο νοικοκυριό) στις εργατικές-λαϊκές και, ακόμη περισσότερο, στις περιοχές των περιθωριακών ΚΕΚ, όπου ξεπερνά το 20% έναντι 11,4% στο σύνολο της πόλης. Άλλωστε στις τελευταίες περιοχές διατηρείται ακόμη ο αγροτικός χαρακτήρας της οικογένειας που είναι συνυφασμένος με την παραδοσιακή συγκρότηση του νοικοκυριού και τις σχετικές αξίες που, όπως σημείωνε ο Τσουγιόπουλος (1981: 62), αποτελούν τροχοπέδη στη διαδικασία αστικοποίησης.

¹⁷ Το ζήτημα αυτό συνδέεται προφανώς και με την αλλαγή των γυναικείων ρόλων στις διαδικασίες κοινωνικής αναπαραγωγής. Για μια σύντομη αναφορά στις τελευταίες σχετικές συζητήσεις, βλ. Hamnett (1996: 93-97).

¹⁸ Ανάλογη είναι η δομή του νοικοκυριού σε όλες τις ελληνικές πόλεις. Στην Αθήνα τα μονογονεϊκά νοικοκυριά συγκεντρώνουν ελαφρώς μεγαλύτερο ποσοστό (6,5%), ενώ σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη τα μονομελή νοικοκυριά εγγίζουν το 20%.

Πίνακας 13: Κοινωνικοεπαγγελματική τυπολογία και δομή νοικοκυριού (% κατά ομάδα)

ΟΜΑΔΑ	ΖΕ	ΖΕΠΑΙ	ΔΙΕΥΡ	ΜΟΓΟ	ΜΟΝΟ	ΠΟΛ	ΣΥΝΟΛΟ
1	154	477	87	47	184	52	14461
2	185	489	98	50	135	43	4912
3	167	532	145	48	80	28	8318
4	141	590	152	40	57	22	2263
5	166	533	142	49	75	35	2345
6	148	573	145	58	61	16	379
7	130	535	202	48	64	22	645
ΣΥΝΟΛΟ	161	506	114	48	131	40	33323

ΖΕ = Ζευγάρι
 ΖΕΠΑΙ = Ζευγάρι με παιδί
 ΔΙΕΥΡ = Διευρυμένα
 ΜΟΓΟ = Μονογονεϊκά
 ΜΟΝΟ = Μονομελή
 ΠΟΛ = Πολυμελή

Πηγή : ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 1991, ίδια επεξεργασία

Οι μηχανισμοί της αγοράς γης και κατοικίας είναι, σε τελική ανάλυση, εκείνοι που μεταφράζουν στο χώρο την κοινωνική ανισότητα και μορφοποιούν τον κοινωνικό διαχωρισμό (Μαλούτας, 1992, Οικονόμου, 1988). Στη μεταπολεμική Ελλάδα οι μηχανισμοί αυτοί οδήγησαν σε διατήρηση πολύ υψηλών ποσοστών ιδιοκατοίκησης και κοινωνικής διάχυσής τους¹⁹ -ακόμη και στην Αθήνα- κάτι που σημαίνει ότι η πλειονότητα εκείνων που αποτέλεσαν το μεγάλο κύμα της εσωτερικής μετανάστευσης κατόρθωσε να ιδιοκατοικήσει.

Στη Λάρισα το ποσοστό ιδιοκατοίκησης εμφανίζεται αντιστρόφως ανάλογο της κοινωνικοεπαγγελματικής ιεραρχίας (πίνακας 14). Η διαφοροποίηση αυτή (59% στις περιοχές των υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ, ενώ ξεπερνά το 80% στις περισσότερες εργατικές-λαϊκές περιοχές), δεν θα πρέπει να αναχθεί σε πραγματική δομική σχέση μεταξύ καθεστώτος ενοίκησης και κοινωνικοεπαγγελματικής ιεραρχίας. Ανάλογη κατάσταση παρουσιαζόταν και το 1977 όταν τα ποσοστά ιδιοκατοίκησης στις περιοχές υψηλών και μεσαίων ΚΕΚ ήταν 32% ενώ στις εργατικές περιοχές πλησίαζαν το 70% (Τσουγιόπουλος 1981: 146). Πρόκειται μάλλον για τη σχέση του καθεστώτος ενοίκησης με την κεντρική/περιφερειακή διάσταση της χωροθέτησης της κατοικίας (διάσταση η οποία στη Λάρισα συμπίπτει με την κοινωνικοεπαγγελματική ιεραρχία πολύ περισσότερο από ότι στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη²⁰). Η υπόθεση αυτή επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι το 1977 το καθεστώς ενοίκησης παρουσιάζεται ανεξάρτητο της κοινωνικοεπαγγελματικής κατηγορίας όταν η σχέση τους δεν διαμεσολαβείται από το χώρο (Τσουγιόπουλος, 1981: 62-63). Με την έννοια αυτή μπορούμε να υποθέσουμε ότι η ιδιοκατοίκηση κατανέμεται πολύ ομοιογενέστερα από ότι αφήνει να εννοηθεί η γεωγραφική συνάρτησή της με τις διάφορες ΚΕΚ.

¹⁹ Μετά από μια μεγάλη περίοδο σταθερότητας του ποσοστού ιδιοκατοίκησης κατά τη δεκαετία του '80, παρουσίασε σημαντική αύξηση στις μεγάλες ελληνικές πόλεις ξεπερνώντας παντού το 60% (ΕΣΥΕ, 1991). Η σημαντική αυτή αύξηση παραπέμπει στη διαφοροποίηση των παραδοσιακών μεταπολεμικών τρόπων απόκτησης κατοικίας, η οποία λογικά θα οδηγήσει στη βαθμιαία αλλοίωση της κοινωνικά ομοιογενούς διάχυσης της ιδιοκατοίκησης.

²⁰ Μεταξύ των έξι μεγάλων ελληνικών πόλεων η σχέση αυτή παρουσιάζεται εντονότερη στις τρεις μικρότερες, όπου οι υψηλές και μεσαίες ΚΕΚ χωροθετούνται κυρίως στο κέντρο.

Πίνακας 14: Κοινωνικοεπαγγελματική τυπολογία και καθεστώς ενοίκησης (% κατά ομάδα)

ΟΜΑΔΑ	ΙΔΙΟ	ΕΝΟΙ	ΑΛΛΟ	ΣΥΝΟΛΟ
1	589	394	18	14461
2	674	296	31	4912
3	767	193	40	8318
4	803	171	26	2263
5	800	169	31	2345
6	813	166	21	379
7	803	129	68	645
ΣΥΝΟΛΟ	682	290	28	33323

ΙΔΙΟ = Νοικοκυριά με ιδιόκτητη κατοικία ΑΛΛΟ = Νοικοκυριά με άλλο τρόπο απόκτησης κατοικίας
ΕΝΟΙ = Νοικοκυριά με ενοικιαζόμενη κατοικία

Πηγή : ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 1991, ίδια επεξεργασία

7. Επίλογος

Στη Λάρισα, όπως και στο σύνολο των μεγάλων ελληνικών αστικών κέντρων, τα βασικά χαρακτηριστικά της μεταβολής της κοινωνικοεπαγγελματικής δομής κατά την τελευταία εικοσαετία συνοψίζονται στη μεγάλη αύξηση των μη χειρωνακτικών επαγγελματικών κατηγοριών -και ιδιαιτέρως των υψηλότερων που συνδέονται με την τριτοβάθμια εκπαίδευση- και γενικότερα στη διόγκωση των επαγγελματικών κατηγοριών που σχετίζονται με δραστηριότητες του τριτογενούς τομέα και παράλληλα την αριθμητική στασιμότητα και την ποσοστιαία συρρίκνωση εκείνων που σχετίζονται με το δευτερογενή.

Η περίοδος αυτή διαδέχθηκε μια φάση έντονης αστικοποίησης κατά την οποία σημαντικό τμήμα της απασχόλησης στον αγροτικό τομέα πύκνωσε τις γραμμές του εργατικού δυναμικού των πόλεων (παράλληλα με το μεταναστευτικό ρεύμα). Οι διαδικασίες αυτές συνυφάνθηκαν με τη μεταπολεμική αναπτυξιακή συγκυρία και δημιούργησαν την ελληνική εκδοχή της, με την έντονη διάχυση της δυνατότητας κοινωνικής ανέλιξης. Το πρόσφατο αγροτικό παρελθόν, ο περιορισμένος χρόνος παραμονής και γενικότερα η αίσθηση προσωρινότητας στις χαμηλές ΚΕΚ, η συνύπαρξη στο πλαίσιο της ίδιας οικογένειας ή νοικοκυριού θέσεων με πολύ διαφορετική ιεράρχηση στην κοινωνικοεπαγγελματική κλίμακα, σε συνδυασμό με μηχανισμούς και πρακτικές στους τομείς της απασχόλησης (μεγάλη διόγκωση της απασχόλησης στο δημόσιο τομέα) και της στέγασης (ποικιλότροποι μηχανισμοί διευκόλυνσης της πρόσβασης στην ιδιοκατοίκηση), δημιούργησαν προϋποθέσεις περιορισμένου κοινωνικού διαχωρισμού (Μαλούτας, 1992, 1993). Το "μικρομεσαίο θαύμα"²¹ δεν αντανakλά, ωστόσο, μια διαρκή πραγματικότητα για την κοινωνική συγκρότηση των ελληνικών πόλεων, αλλά μια εύθραυστη συγκυριακή ισορροπία η οποία δεν μπορεί να αναπαραχθεί χωρίς να αποσταθεροποιηθεί. Οι εξελίξεις κατά τη δεκαετία του '80 και του '90 έχουν

²¹ Οι βασικές παράμετροι συγκρότησης της ελληνικής κοινωνίας κατά την περίοδο αυτή έχουν αναλυθεί κυρίως από τον Κ. Τσουκαλά. Βλ. ειδικότερα Τσουκαλάς (1987).

σηματοδοτήσει την αύξηση των διαχωριστικών πιέσεων, οι οποίες έχουν εκφραστεί και χωρικά με αξιοσημείωτη ένταση ιδιαίτερα στα μεγαλύτερα αστικά κέντρα.

Το βασικό σχήμα χωρικής διαίρεσης των ΚΕΚ στη Λάρισα αποτελείται από ομόκεντρους κύκλους, με τις υψηλότερες ΚΕΚ να καταλαμβάνουν το κέντρο, τις χαμηλότερες την περιφέρεια και στον ενδιάμεσο χώρο να τοποθετούνται περιοχές με μικτά ΚΕ χαρακτηριστικά²². Το βασικό αυτό σχήμα συμπληρώνεται από την έντονη χωρική απομόνωση των περιθωριακών ΚΕΚ (οι οποίες σε μεγάλο βαθμό διακρίνονται και από μειονοτικά χαρακτηριστικά). Η δυναμική του σχήματος, με την τάση μετακίνησης υψηλών ΚΕΚ προς τη νοτιοδυτική περιφέρεια, παραπέμπει σε σχήματα που ακολούθησε ο κοινωνικός διαχωρισμός στην Αθήνα, όπου το κέντρο έπαψε βαθμιαία να είναι ο προνομιακός τόπος εγκατάστασης των υψηλών ΚΕΚ.

Ο ιστός της πόλης εξακολουθεί να φέρει τα ίχνη του τόπου καταγωγής των κατοίκων, καθώς η συγκρότησή του είναι πρόσφατη και οι μηχανισμοί της αγοράς γης και κατοικίας είναι τέτοιοι που δεν οδηγούν σε ταχεία απάλειψή τους. Η κοινωνική διαίρεση, ωστόσο, δεν συνδέεται αμέσως με τον τόπο καταγωγής, αλλά με τη χρονολογία εγκατάστασης των κατοίκων στην πόλη. Η σχέση αυτή αναδεικνύει τη σημασία της φάσης εμπλοκής στη διαδικασία αστικοποίησης ως προς τη σημερινή θέση στην επαγγελματική ιεραρχία. Κατά τεκμήριο όσο παλαιότερη η εγκατάσταση στην πόλη τόσο μεγαλύτερες οι πιθανότητες κατοχής υψηλότερης θέσης.

Η ΚΕ τυπολογία συνδέεται και με άλλα χαρακτηριστικά του ενεργού πληθυσμού και των νοικοκυριών με τρόπο που συμπληρώνει την εικόνα της κοινωνικής διαίρεσης. Έτσι, η ανεργία αφορά κυρίως τις περιοχές όπου συγκεντρώνονται οι χαμηλότερες ΚΕ θέσεις. Η δομή του νοικοκυριού διαφοροποιείται -όπως είναι αναμενόμενο- με βάση τη διάσταση κέντρου - περιφέρειας (με τα μικρότερα νοικοκυριά να συγκεντρώνονται στο κέντρο και τα μεγαλύτερα στην περιφέρεια) και, δεδομένου ότι κατά την ίδια διάσταση αναπτύσσεται και η κοινωνική διαφοροποίηση, η σχέση κοινωνικής διαίρεσης και δομής του νοικοκυριού παραμένει ασαφής. Η ίδια ασάφεια χαρακτηρίζει και τη σχέση του καθεστώτος ενοίκησης με τις ΚΕΚ, για το οποίο ωστόσο, παλαιότερα στοιχεία (Τσουγιόπουλος, 1981) και έρευνες σε άλλες πόλεις (Μαλούτας, 1990 και 1995α) δείχνουν ότι παρουσιάζεται σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητο της ΚΕΚ, ενώ συναρτάται έντονα με τη διάσταση κέντρο - περιφέρεια.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Crompton, 1993, *Class and stratification*, Cambridge: Polity.

Εμμανουήλ Δ., Βελίδης Σ., Στρουσοπούλου Ε., 1996, *Η στέγαση των χαμηλών εισοδημάτων στην Ελλάδα*, Αθήνα: ΔΕΠΟΣ.

ΕΣΥΕ, 1991, *Απογραφή πληθυσμού 1991* (πινακοποιήσεις σε μαγνητικό μέσο).

Εταιρεία Μελετών Περιβάλλοντος & Συνεργάτες (ΕΜΠ&Σ), 1987, *Λάρισα: Μελέτη ΓΠΣ* (4φάσεις), ΕΠΑ 1982-1984

²² Το σχήμα αυτό χαρακτηρίζει τις μεσογειακές πόλεις και, όπως αναφέρει η Λεοντίδου, είναι αντίστροφο του κλασικού σχήματος διαχωρισμού που προβάλλει ο Burgess με βάση τη δομή των αμερικανικών πόλεων (Leontidou, 1990).

- Hamnett, 1996, *Social geography. A reader*, London: Arnold.
- Λεοντίδου Λ., 1989, *Οι πόλεις της σιωπής*, Αθήνα: Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ.
- Leontidou L., 1990, *The Mediterranean city in transition*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Μαλούτας Θ., 1990, *Αθήνα, κατοικία, οικογένεια. Ανάλυση των μεταπολεμικών πρακτικών στέγασης*, Αθήνα: ΕΚΚΕ / Εξάντας.
- Μαλούτας Θ., 1992, "Κοινωνικός διαχωρισμός", στο Μαλούτας Θ., Οικονόμου Δ., (επιμ.), *Κοινωνική δομή και πολεοδομική οργάνωση στην Αθήνα*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, σσ. 67-140.
- Maloutas Th., 1993, "Social segregation in Athens, *Antipode*, 25 (3): 223-239.
- Μαλούτας Θ., 1995α, Δομή και δυναμική του κοινωνικού διαχωρισμού στο Πολεοδομικό Συγκρότημα Βόλου, στο Μαλούτας Θ. (επιμ.), Βόλος. *Αναζήτηση της κοινωνικής ταυτότητας*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Maloutas Th., 1995β, "Segregation urbaine et relations familiales dans les villes grecques: Athenes et Volos", *Societes Contemporaines*, 22/23: 89-106.
- Μαλούτας Θ., 1996α, "Ανάδειξη της κοινωνικοεπαγγελματικής φυσιογνωμίας του αστικού χώρου. Μεθοδολογικός οδηγός και ένα παράδειγμα: Βόλος", *Τόπος*, 11/96: 87-144.
- Μαλούτας Θ., 1996β, *Ανισοκατανομή και απομόνωση κοινωνικοεπαγγελματικών ομάδων στις ελληνικές πόλεις. Μεθοδολογική προσέγγιση με τη χρήση δεικτών διαχωρισμού και πολυμεταβλητών ταξινομιών*, Βόλος: Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, *Σειρά Ερευνητικών Εργασιών*, 96-01. (Υπό δημοσίευση με τίτλο "Διερευνητικές μετρήσεις του κοινωνικού διαχωρισμού στις ελληνικές πόλεις", *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*).
- Μαλούτας Θ., 1996γ, *Η γεωγραφία της κοινωνικής ανισότητας στις ελληνικές πόλεις. Βασικοί άξονες κοινωνικοεπαγγελματικής διαίρεσης των μεγάλων και μεσαίων αστικών κέντρων*, Βόλος: Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, *Σειρά Ερευνητικών Εργασιών*, 96-03.
- Οικονόμου, 1987, "Η στεγαστική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα", *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 64: 56-129.
- Οικονόμου, 1988, "Σύστημα γης και κατοικίας στη μεταπολεμική Ελλάδα", Μαλούτας Θ., Οικονόμου Δ., *Προβλήματα ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εξάντας, σσ. 57-114.
- Πανταζής Π., 1995, *Πολυμεταβλητή διερεύνηση του κοινωνικού διαχωρισμού στη Θεσσαλονίκη*, Διπλωματική εργασία, Βόλος, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Τσουγιόπουλος Γ., 1981, *Το ελληνικό αστικό κέντρο : Η περίπτωση της Λάρισας*, Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Τσουκαλάς Κ., 1987, *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα: Θεμέλιο.

ΣΕΙΡΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ
DISCUSSION PAPER SERIES

1995

<u>ΑΡΙΘΜΟΣ</u>	<u>ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ</u>	<u>ΤΙΤΛΟΣ ΑΡΘΡΟΥ</u>
95 - 01	Δ. Οικονομου	Χρήσεις γής και δόμηση στον εξωαστικό χώρο: Η ελληνική εκδοχή της αειφορείας.
95 - 02	G. Petrakos	A European macro-region in the making? The Balkan trade relations of Greece
95 - 03	G. Petrakos	The regional structure of Albania, Bulgaria and Greece: Implications for cross-border cooperation and development
95 - 04	Θ. Μαλούτας	Αποτύπωση της κοινωνικοεπαγγελματικής φυσιογνωμίας των ελληνικών πόλεων. Μεθοδολογικός οδηγός και ένα παράδειγμα: Βόλος
95 - 05	G. Petrakos	European integration and industrial structure in Greece: Prospects and possibilities for convergence

<u>ΑΡΙΘΜΟΣ</u>	<u>ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ</u>	<u>ΤΙΤΛΟΣ ΑΡΘΡΟΥ</u>
96 - 01	Θ. Μαλούτας	Ανισοκατανομή και απομόνωση κοινωνικοεπαγγελματικών ομάδων στις ελληνικές πόλεις: Μεθοδολογική προσέγγιση με την χρήση δεικτών διαχωρισμού και πολυμεταβλητών ταξινομιών
96 - 02	Γ. Πετρακος Π. Μαρδάκης	Οι πρόσφατες μεταβολές στο ελληνικό σύστημα αστικών κέντρων
96 - 03	Θ. Μαλούτας	Η Γεωγραφία της κοινωνικής ανισότητας στις Ελληνικές πόλεις: Βασικοί άξονες κοινωνικο-επαγγελματικής διαίρεσης των μεγάλων και μεσαίων αστικών κέντρων
96 - 04	G. Petrakos	Industrial structure and change in the European Union: Comparative analysis and implications for transition economies
96 - 05	Π. Σκάγιαννης	Εθνικό σύστημα καινοτομίας και νέες υποδομές τηλεματικής στην Ελλάδα
96 - 06	Κ. Περάκης	Εφαρμογή της γραμμικής παλινδρόμησης για τη μελέτη περιοχών που έχουν υποστεί διαχρονικές μεταβολές με τη χρήση δορυφορικών εικόνων
96 - 07	Ο. Christopoulou Α. Papastavrou	Ski-resort contribution to the economic development of the region (Case Study: Parnassos-Greece)
96 - 08	Ο. Christopoulou Α. Papastavrou	Evaluation du comportement des visiteurs des stations de ski pour une gestion plus effective (Cas de Pelion)
96 - 09	Γ. Πετράκος Σ. Σπανός	Προσδιοριστικοί Παράγοντες εγκατάστασης βιομηχανικών επιχειρήσεων στο Βόλο
96 - 10	Κ. Melachroinos N. Spence	Regional Productivity Dynamics of Manufacturing in Greece.

<u>ΑΡΙΘΜΟΣ</u>	<u>ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ</u>	<u>ΤΙΤΛΟΣ ΑΡΘΡΟΥ</u>
97-01	Υ. Pyrgiotis	Maritime transport in the Mediterranean Basin: conditions for improving East/South traffic, rationalisation and improvement of the infrastructure of ports
97-02	A. Sfougaris O. Christopoulou	Les effets environnementaux de defrichement et de la culture de l'olivier dans une region montagneuse de Grece (Pelion)
97-03	A. Δ. Παπαδούλης	Το παραγωγικό υπόδειγμα της ευέλικτης εξειδίκευσης στο νέο διεθνές οικονομικό περιβάλλον. Μία βιβλιογραφική επισκόπηση.
97-04	Γ. Πετράκος Γ. Σαράτσης	Περιφερειακές Ανισότητες και Χωρική Εξειδίκευση στην Ελλάδα.
97-05	A. Δ. Παπαδούλης	Ενισχυτικές πολιτικές της Ε.Ε. για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις.
97-06	A. Γοσποδίνη	Η Σύνταξη του Χώρου ως Μηχανισμός Διάρθρωσης των Κεντρικών Λειτουργιών της Πόλης: Η περίπτωση του Βόλου
97-07	D. N. Georgiou B. K. Papadopoulos	Convergence in Fuzzy Topological Spaces
97-08	Δ. Οικονόμου	Πολιτική Γης και Εφαρμογή των Πολεοδομικών Σχεδίων
97-09	H. Mertzanis	Cumulative Growth and Unequal Development
97-10	D. N. Georgiou S. D. Iliadis	Rational n-Dimensional Spaces and the Property of Universality
97-11	H. Mertzanis	The European Monetary Union, the Prospects of Convergence and Greek Economic Integration
97-12	Σ. Πολύζος	Εμπειρική Διερεύνηση Παραγόντων που Επηρεάζουν τον Τόπο Εγκατάστασης Επιχειρήσεων
97-13	Θ. Μαλούτας Χ. Σωμαράς	Η Κοινωνική Διαίρεση στη Λάρισα. Κοινωνικο-επαγγελματική μορφολογία του τόπου κατοικίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000074200

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Τα άρθρα της Σειράς Ερευνητικών Εργασιών διατίθενται σε περιορισμένο αριθμό αντιτύπων, με σκοπό την προώθηση του επιστημονικού διαλόγου και την διατύπωση κριτικών σκέψεων ή απόψεων. Συνεπώς, δεν θα πρέπει να αναφέρονται σε δημοσιεύσεις, χωρίς την έγκριση των συγγραφέων.

Για πληροφορίες σχετικά με την δημοσίευση επιστημονικών άρθρων και την απόκτηση αντιτύπων της Σειράς, απευθυνθείτε στην Γραμματεία του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πεδίον Άρεως, Βόλος 38334, τηλ. (0421) 62017, fax (0421) 63793

NOTE: The papers of this Series are released in limited circulation, in order to facilitate discussion and invite criticism. They are only tentative in character and should not be referred to in publications without the permission of the authors. To obtain further information or copies of the Series, please contact the Secretary's Office, Department of Planning and Regional Development, University of Thessaly, Pedion Areos, Volos 38334, Greece, tel. ++ 30 421 62017, fax ++ 30 421 63793

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
Πεδίον Άρεως, Βόλος 38334

UNIVERSITY OF THESSALY
DEPARTMENT OF PLANNING AND
REGIONAL DEVELOPMENT
Pedion Areos, Volos 38334, Greece